

Disquisicions sobre els piteus, el drap piteu i la vila de Sant Llorenç de Morunys

JAUME ADAM I VIDAL

Introducció

La relació entre la paraula *piteu* i la vila de Sant Llorenç de Morunys no pot ser més estreta. A través d'un procés desconegut en el que intentarem endinsar-nos, ambdós conceptes han esdevingut una mena de sinònims, de manera que *piteu* ha servit com a nom alternatiu (Sant Llorenç dels Piteus) a l'oficial i consuetudinari de la vila (Morunys), també com a indicatiu del drap de llana fabricat localment en altres temps (drap piteu), i com a gentilici avui dia acreditat oficialment¹ (piteu, piteua). I no cal dir, en l'actualitat, i dins els cercles locals, l'esment del nom *piteu* va sempre acompanyat d'una forta càrrega d' emotivitat. És el concepte dipositari dels valors i de la identitat vilatana.

Però, en la mateixa mesura que la paraula *piteu* ha esdevingut ara d'us corrent, s'ha d'admetre el desconeixement que tenim sobre els motius originaris que l'han vinculat a la vila, així com l'evolució posterior de tal vincle. I no és que la historiografia local hagi oblidat aquest tema, tanmateix, les explicacions que n'ha ofert no passen, segons creiem, de ser suposicions poc fonamentades que s'haurien de sotmetre a discussió. Aquesta és la pretensió del present treball.

1 Guia de gentilicis del Parlament de Catalunya. Servei d'Assessorament Lingüístic.

Sobre el significat de la paraula Piteus

Per tal de començar a estirar el fil acudirem en primer lloc als dos principals diccionaris en etimologia i lingüística catalana: el Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana (DECat), de Joan Coromines, editat entre 1980 i 2001, i el Diccionari català-valencià-balear (DCVB), d'Antoni Alcover i Francesc de B. Moll, publicat entre 1926 i 1962.

Al DECat trobem l'article *piteu* amb la indicació de l'any 1395 com la data d'aparició més antiga del vocable (sense esmentar-ne la font) i amb la següent explicació²:

Piteu de l'occità Peitieu, nom del país francès del Poitou, d'on s'havia importat aquesta mena de drap. El drap piteu s'imità després i fabricà a Sant Llorenç de Morunys, dit també dels Piteus.

Passem ara al DCVB. Aquest diccionari aporta més informació donant quatre accepcions al mot *piteu*³:

1) *Topònim antic: Comtat de Poitiers, en el sud de França.*

2) *Nom: Nadiu del Poitou, regió del sud de França.*

3) *Topònim: Nom antic de la vila de Sant Llorenç de Morunys, que avui encara s'anomena Sant Llorenç dels Piteus.*

4) *Nom: Drap ordinari, de color blanc, negre o blau, fabricat a Sant Llorenç de Morunys i que serveix principalment per a fer peücs, capes de pastor i mantes de traginer.*

Cada accepció ve sustentada per un text antic contenint la paraula *piteu* en un context que els autors del DCVB troben adient amb cadascun dels quatre sentits anteriors. Cal dir que el text associat a la tercera accepció es fonamenta, segons ve indicat, en un document de l'any 1395, que ha d'ésser amb tota probabilitat, el mateix citat en el DECat.

De les informacions aportades pels dos diccionaris, retindrem les del DCVB: són més àmplies, apareixen de forma més estructurada i es posicionen neutralment des del punt de vista històric evitant suposicions no provades, com aquelles que en el DECat vinculen la vila de Morunys a un procés de importació-imitació-fabricació d'un drap de llana originari del Poitou.

Centrant-nos doncs, en el DCVB, primerament llistarem els textos o passatges antics que donen suport a cadascuna de les quatre accepcions esmentades unes ratlles més amunt. Després els rellegirem i els donarem context per tal de comprovar el sentit atorgat a la paraula *piteu* en el Diccionari i estar en condicions de confirmar-lo o discutir-lo.

1) *Piteu = Nom del comtat de Poitiers.*

Libre de feyts d'armes de Catalunya. Una crònica publicada cap a 1675 pel canonge Joan Gaspar Roig i Julpí, però signada per un personatge imaginari, un tal Mn. Bernat Boades, rector de Blanes, que l'editor situa al 1420.

2) *Piteu = Nadiu del Poitou.*

Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragon. És una sèrie de 41 volums publicats pels Bofarull, una nissaga d'arxivers, entre 1847-1910. Per aquesta segona accepció de *Piteu*, el DCVB se serveix del *Tomo XXII: Levantamiento y guerra de Cataluña en tiempo de Don Juan II*, referit als anys 1461-1465.

3) *Piteu = Nom antic de la vila de Sant Llorenç.*

Les cases de Templers i Hospitalers a Catalunya. Aplec de noves i documents històrics. Llibre publicat l'any 1910 per l'historiador Joaquim Miret i Sans i reeditat el 1996, on es transcriu el famós document de 1395 que no és altra cosa que un inventari de béns i deutes del Gran Prior dels Templers de Catalunya.

2 COROMINES, Joan. *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Volum VI. Barcelona. Ed. Curial 1986, p. 564.

3 ALCOVER-MOLL, *Diccionari Català Valencià Balear*. Ed. Moll 1993, p. 612.

4) Piteu = Drap de llana fabricat a Sant Llorenç de Morunys.

Butlletí de dialectologia catalana. Volum XIX, publicat el 1931.

Dins aquest butlletí cal anar a un article de Joan Amades titulat “*Vocabulari del pastor*” que és el que dóna suport a aquesta quarta accepció.

Més endavant tornarem a aquests textos. Abans però, caldrà obrir un parèntesi per presentar la posició de la historiografia local en relació al problema que ens ocupa, a la qual cosa dediquem el següent apartat.

Piteus a la historiografia local

La manca d’informacions documentades als arxius locals, en els que –ja ho avancem– la paraula *piteus* només l’hem trobada una sola vegada, ha empès la historiografia local a utilitzar factors lingüístics (l’etimologia i la semàntica) per forçar interpretacions de caire històric sobre l’origen de la vila de Morunys o de la seva tradicional indústria llanera. Com sigui que dels diversos sentits de *piteus*, el que el lliga a Poitiers és el més evident, també aquesta relació s’ha introduït a la història de la vila, com si en fos un episodi més. Veiem-ne cinc exemples:

1) “... a comienzos del s. IX ... parece ser que llegan al pago lordense algunos colonizadores galos ... a estos elementos franceses procedentes del Poiteau, o de Potiers, se debió probablemente la introducción en el valle de la industria lanera, cuyos paños recibirían de sus introductores el nombre de draps piteus”⁴ (1950)

2) “... la indústria del drap de llana anomenat drap piteu, probablement per la seva procedència poitevina, dels piteus o poitevins

*del comte d’Armanyac Jean Gerald, els quals l’any 1344, després de recórrer el Pirineu, es refugiaren a la vila de Sant Llorenç, vençuts per les tropes de Pere el Cerimoniós, i s’hi afincaren aprofitant les llibertats i franquícies del lloc. Ben aviat el drap piteu elaborat a Sant Llorenç tingué fama...”*⁵ (1996)

3) “*Piteus ... fa referència als draps piteus, uns draps de llana que es fabricaven a la vila, introduïts a finals del segle XIII per immigrants vinguts de la regió del Peiteu, al nord del Perigord..*”⁶ (1998)

4) “...el mot piteu entrà en ús ja de molts anys enllà, ve de molt lluny, de la comarca francesa del Peiteu, prop de Potiers, d’on vingueren uns teixidors que començaren a fabricar el referit drap..”⁷(1997)

5) “...Fou decisiu per al desenvolupament de la nova vila la fabricació de draps de llana o draps piteus (nom català corresponent a l’occità *Peitieu* o *Peiteu* i al francès *Poitou*, regió francesa cèlebre per la fabricació de draps) testimoniada des del segle XIV i probablement iniciada per teixidors poitevins...”⁸

Així doncs, el nucli del guió reiteradament repetit, passa per una vinguda i establiment a Sant Llorenç de gent procedent de Poitiers o de la seva regió (soldats, teixidors...) introductors de la fabricació local d’un tipus de drap de llana que adquirí un ràpid prestigi.

La veritat és que sempre hem dubtat de tals explicacions. Sense suport documental que les emparés, s’han construït dotant-les d’un cert caràcter èpic que ha fet fortuna entre el públic. I arribats aquí, ja tot és possible, com la variant que últimament ha proliferat i que identifica els piteus amb els càtars, oblidant que en temps de

4 RIU, Manuel. “La villa franca de Sant Llorenç dels Piteus y su antigua industria lanera” Instituto de Estudios Pirenaicos del CSIC. Zaragoza. 1950.

5 RIU, Manuel. “La Vall de Lord a l’edat mitjana: els segles XI a XV” *Revista Urgelia*, num. 13, 1996-1997, p. 371.

6 DATZIRA, Sebastià. “Aportacions a la toponímia del terme i vila de Sant Llorenç de Morunys o dels Piteus”. *Butlletí societat d’Onomàstica* num.72, 1998, p. 21-43.

7 SEGRET Manuel. *Sant Llorenç de Morunys, breu resum històric de la vila*. Ed. de l’Albí, 1997, pp. 18-19.

8 GRAN ENCICLOPÈDIA CATALANA. Entrada “Sant Llorenç de Morunys”.

la seva desfeta (1244) la vila encara no existia (trigaria mig segle en formar-se un nucli urbà) i el lloc de Morunys estava dominat per un priorat benedictí.

Abans de seguir, cal que ens aturem un moment en el segon dels textos transcrits perquè incorpora unes dates i uns fets molt concrets que no podem passar per alt. El cas és que la notícia que porta a la vila de Sant Llorenç les tropes del comte d'Armanyac l'any 1344, que sapiguem, no consta documentada enlloc. Tampoc el propi autor del text aporta cap referència. És més, estudis actuals⁹ sobre la figura del comte d'Armanyac Jean I, indiquen que el 1344, aquest personatge, lluny de guerrear pel Pirineu, s'estigué per afers del seu interès a la cort papal d'Avinyó durant la primera meitat de l'any i després caigué greument malalt, cosa que l'obligà a fer testament. No foren per tant, soldats d'Armanyac els que voltaven pel Pirineu l'any 1344.

En canvi, un fet significatiu propi d'aquesta data fou la finalització de la guerra entre Pere III i el seu cunyat Jaume III de Mallorca que suposà la fi de la breu dinastia de Mallorca i la incorporació del regne mallorquí a la corona catalanoaragonesa. Aquesta pugna portà convulsions a l'Alt Berguedà pel fet de constituir frontera amb la Cerdanya, territori que formava part dels dominis de Jaume de Mallorca. El noble feudal Galceran de Pinós, senyor de castells estesos des de Bagà fins a Fórnols, participà activament a la guerra (al Rosselló), al costat del vencedor Pere III, el qual li encomanà la guarnició de Cerdanya i la custòdia del castell de Llívia¹⁰. Certament, amb un canvi de règim es podrien donar moviments de població que arribessin a la Vall de Lord, però si fou així, no trigaria en sorgir un esdeveniment de molta

més envergadura com fou la gran epidèmia de pesta negra de 1348 amb efectes sospitem que importants a la Vall de Lord, i suficients per tallar les ales a un suposat procés d'introducció de la draperia piteua.

Insistim doncs, en la feblesa de les explicacions tradicionals que, sobre els piteus i la vila de Sant Llorenç, s'han anat introduint a la història local. A part de la manca de suport documental, no han estat sotmeses a cap mena de contrast ni anàlisi, i tanmateix, a base de ser reproduïdes una i altra vegada, han acabat per adquirir un caire dogmàtic quan no són més que agradoses suposicions.

Entrarem ara a analitzar les accepcions de la paraula piteus, per la qual cosa anirem rescatant els textos emprats al DCVB que fonamentaven cadascuna de les interpretacions amb l'objectiu d'assegurar-nos bé del sentit atorgat a la nostra paraula en època medieval.

Piteu = nom del Comtat de Poitiers.

Comencem pel primer text que es troba al *Libre de feyts d'armes de Catalunya* i que servia al DCVB per identificar la paraula *piteu* amb el comtat de Poitiers:

“... *E prestant fou [Ramir el monjo] mullerat ab filla del Comte de Piteus, appellada Matilde de la qual hac una filla appellada Peronella del nom de la filla de mossenyer sanct Pere apòstol...*”

El text es refereix al casament (1135) de Ramir II d'Aragó amb Agnès, filla de Guillem el Trobador, comte de Poitiers i duc d'Aquitània. Del matrimoni en nasqué Peronella d'Aragó, futura muller de Ramon Berenguer IV, el qual, mitjançant el casament, esdevingué príncep d'Aragó. Pel que fa al sentit de la paraula *Piteus*, el text no ofereix cap dubte: el relator dels fets

9 BARROIS, M. Dominique. Tesi doctoral: *Jean I, comte d'Armanyac (1305-1375), son action et son monde*. Université de Lille 2004, p. 57.

10 SERRA VILARÓ, Joan. *Baronies de Pinós i Mataplana*. (1930) Reeditat per Centre Estudis Baganesos, Bagà 1989. Volum I, p.141.

(que està situat al segle XV) utilitza *Piteus* per designar la ciutat i regió de Poitiers.

Aquí només caldria apuntar que, malgrat coincidir en la persona de Guillem el Trobador els títols de comte de Poitiers i duc d'Aquitània, era aquest últim el més potent ja que suposava exercir l'autoritat sobre diversos comtats –entre ells el de Poitiers– configurant al segle XII un gran territori ducal a l'oest francès, des dels Pirineus a la Bretanya. Comentem això per no deixar tancada la possibilitat que, per extensió i perdent una concreció que des d'aquesta banda dels Pirineus poc importava, no fos cas que la paraula *Piteus* s'apliqués també a un àmbit geogràfic més ampli i divers, tal com el que senyorejava el *comte de Piteus*, sobre el qual s'acumulaven, i potser des d'aquí, es confonien, els títols feudals.

Situació geogràfica de Poitiers

Un altre matís que cal fer al DCVB és en relació a la ubicació geogràfica del comtat de Poitiers: "... [situat] *al sud de França*." Com mostra el mapa adjunt, no és ben bé així, sinó que Poitiers es troba al centre oest de França, a

uns cinc-cents quilòmetres en línia recta de la frontera catalana. És un punt a tenir en compte per començar a dubtar d'una hipotètica relació de Poitiers amb la vila de Morunys.

A part del passatge citat al DCVB, el del *Libre de feyts d'armes*, hem localitzat altres notícies que van en la mateixa línia quant a la utilització del mot *Piteus* com a topònim de la ciutat i territori de Poitiers. Per exemple, a les *Cròniques de los reyes de Castilla*¹¹ trobem també la nostra paraula quan es descriu la batalla ocorreguda el 1356 prop de la ciutat de Poitiers entre Joan II de França i Eduard III d'Anglaterra, en el context de la guerra dels Cent Anys:

"... *E estando los fechos en esto, fué el Rey de Francia preso en la batalla de Piteus, é con los bollicios que ovo en el regno é en la cibdad de París, fué suelto el Rey de Navarra...*"

Així doncs, hem comprovat documentadament com *Piteus* s'utilitzava al segle XIV-XV (i tant en català com en castellà) com a topònim referit a la ciutat de Poitiers o al seu comtat. La primera accepció del DCVB és indiscutible.

Piteus = nadiu del Poitou

L'expressió *piteus* com a gentilici de Poitiers era la segona de les accepcions definides al DCVB. Com a suport emprava els següents textos situats a l'any 1462 procedents de la *Colecció de documentos inéditos de la Corona de Aragon*, publicats per Manuel Bofarull:

"...*Alguns cavallers, gentilhomes e burgesos de la vila de Perpenyà los quals han hagud certa desconfita ab los piteus e de aquells han molts morts e apresonats..*"¹²

"...*e per la gran por que ses mesa per la terra de aquests piteus no tenia DCC homens e aquells contínuament me fugien...*"¹³

11 LOPEZ DE AYALA, Pedro. *Cròniques de los reyes de Castilla*, tomo II. 1780, p. 212.

12 BOFARULL SARTORIO, Manuel. *Coleccion de Documentos inéditos del archivo general de la Corona de Aragón*. Tomo XXII, p. 33.

13 BOFARULL SARTORIO, Manuel. Op. cit. p. 90.

Per tal d'interpretar aquestes frases ens hem de situar en el marc de la guerra civil catalana (1462-72) que enfrontava el rei Joan II i la Diputació del General. Aquesta, l'estiu de 1462, havia designat el comte de Pallars, Hug Roger, per tal d'assaltar la ciutadella gironina de la Força on s'havia refugiat la reina Joana. Quan després d'unes setmanes de setge semblava imminent la seva rendició, el comte Gastó de Foix, per ordre del rei de França, formà un gran exèrcit per socórrer els assetjats. En el camí cap a Girona hi hagueren unes primeres trifulgues a Perpinyà a les quals es refereix el primer dels anteriors paràgrafs. El segon correspon a una carta enviada a Barcelona per Hug Roger explicant la reculada i disgregació dels seus homes atemorits per l'avenç cap a Girona dels soldats foixencs.

Doncs bé, la veritat és que no veiem de cap manera que dels textos anteriors es pugui desprendre el sentit de *piteus* com a gentilici de Poitiers, a no ser que consideréssim que tots els homes del comte de Foix fossin nadius d'aquesta ciutat o comtat, cosa totalment inversemblant. Més aviat sembla que aquí, el mot *piteus* és emprat com un nom genèric equivalent a "francès, gascó, gavatx", i a més, incorporant una càrrega negativa perquè es dirigia a gent enemiga.

Una altra carta del comte de Pallars, no citada al DCVB, recollida a la mateixa *Colecció de documents inèdits* torna a citar *els piteus* en la següent forma:

"... haureu vist que so en Torroella de montgri e tinch los piteus a dos trets de ballesta a vista nostra allehujats. És ver que ir los nostres scaramuçareu ab los piteus. Mataren ne alguns. Dels nostres no y morí ningú.."

Situació geogràfica dels comtats de Bearn, Bigorra, Cominges i Foix

Aquest nou passatge no fa sinó confirmar la impressió anterior. Els piteus eren els enemics francesos sense importar de quin lloc concret eren nadius. De fet, l'historiador Santiago Sobrequés referint-se a la formació de l'exèrcit de Gastó de Foix, explica¹⁴ que hi participaren homes de Bearn, Bigorra, Cominges i Foix, o sigui, quatre comtats que limiten amb la vessant nord dels Pirineus, cosa, per altra banda, ben lògica quan del que es tractava era de presentar batalla a Girona. Fixem-nos de passada com els quatre comtats esmentats queden ben lluny geogràficament del territori de Poitiers.

En conclusió, sense negar que la paraula *piteu* pugui en un context específic designar un nadiu de Poitiers, no manquen exemples de textos catalans del segle XV que utilitzen la paraula per referir-se en general a gent de l'altra banda dels Pirineus. Cal dissentir parcialment doncs, de la segona accepció del DCVB que restringeix el gentilici exclusivament a la regió del Poitou.

14 SOBREQUÉS VIDAL, Santiago. *El setge de la Força de Girona en 1462*. Ed. Dalmau, 1962, p. 42.

Piteus = nom antic de la Vila de Sant Llorenç

La tercera accepció presentada pel DCVB en relació al vocable *piteus* era la seva significació com a topònim referit antigament a la vila de Sant Llorenç = *Sant Llorenç dels Piteus*. Per a sustentar-ho, el Diccionari cita el següent text, datat el 1395:

“Item pres lo dit senyor quan anà ha ampurlà ab lo senyor rey als piteus, hun cauayll de l'honrat en Bernat Conill...”

El breu paràgraf està extret de l'inventari de béns i drets que posseïa el Gran Prior dels Templers de Catalunya, un document que fou publicat el 1910 per l'historiador Joaquim Miret i Sans¹⁵. El text diu, en altres paraules, que el Prior Templar deu el cavall que li prestà un tal Bernat Conill quan el primer anà a l'Empordà acompanyant el senyor Rei ... *als Piteus*. L'autor del DCVB suposa que aquest *Piteus* és la vila de Sant Llorenç, però creiem que no és ben bé així.

El text es refereix a la guerra dels armanyaguesos (1389-91). El 1389 el comte Joan III d'Armanyac va envair el Rosselló i l'Empordà per pressionar les seves pretensions successòries al tron de la Corona de Mallorca. Fou contestat pel rei Joan I i ell mateix en persona va aplegar un exèrcit a Girona el març de 1390 i va combatre els armanyaguesos fins arribar a Perpinyà el juny de 1390. És en aquest episodi que el rei degué comptar, entre molts altres nobles, amb l'ajut militar del Gran Prior Templar, el qual, per acudir a aquest compromís, va demanar prestat un cavall cosa que originà un deute recollit al seu inventari.

Quan aquest document esmenta que el Prior Templar *“anà ha ampurlà ab lo senyor rey als piteus”* vol dir que: “anà a l'Empordà amb el senyor Rei a la guerra dels piteus”, o bé que, “anà a l'Empordà amb el senyor Rei per enfron-

tar-se als piteus” És a dir, creiem que utilitza la paraula *piteus* per referir-se de forma genèrica a l'enemic francès o armanyaguès, i així, aquesta interpretació, lluny de relacionar-se amb la vila de Morunys, no fa més que reforçar les conclusions de l'apartat anterior.

En aquest sentit podem aportar un altre pasatge molt semblant i proper cronològicament a l'anterior. Es tracta de la crònica escrita el segle XV i editada amb el títol *Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*¹⁶. Referint-se als fets de l'any 1398, apareix la següent frase:

“... E en lo dit any [1398] a XX del mes de noembre foren gitats e vençuts los piteus.”

El text està relacionat amb una de les nombroses trifulgues originades des dels comtats ultrapirineus contra la Corona d'Aragó a finals del segle XIV. L'acabament de la guerra dels armanyaguesos no suposà que les rivalitats s'apaivaguessin, i així el 1398 el comte de Foix, Mateu, organitzà una sèrie d'invasions, una d'elles entrant pel Pirineu de Jaca, a la que seguiren altres intents pel Rosselló. És en relació a un d'aquests últims que cal situar la frase. Al respecte de la mateixa, l'historiador Rodrigo Lizondo, editor de la *Crònica i dietari dels capellà d'Alfons el Magnànim*, aclareix en una nota a peu de pàgina¹⁷ que per *piteus* calia entendre les companyies o soldats dels comtes d'Armanyac i de Foix.

No trobem escaient doncs, que els piteus d'aquestes frases estiguin relacionats amb la vila de Sant Llorenç, tal com ho dedueix el DCVB en la seva tercera accepció; una accepció resumida en la frase: “Sant Llorenç dels Piteus = Nom antic de la vila...” que pot portar a equívocs i a la que hi dedicarem un apartat més endavant.

L'anàlisi d'aquesta tercera accepció ens serveix per refermar la idea que a la baixa edat

15 MIRET SANS, Joaquim. *Les cases de Templers i Hospitalers de Catalunya*. Ed. Pagès. reedició 2006. Veure p. 563.

16 MIRALLES, Melcior. *Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*. Edició a cura de RODRIGO LIZONDO, Mateu. Ed. Universitat de València, 2011, p. 154.

17 RODRIGO LIZONDO, Mateu. Op cit. veure nota anterior.

mitjana la paraula *piteus* s'emprava per designar gent de procedència francesa i, precisant una mica més, preferentment la del migdia francès, la del territori veí de l'altra banda dels Pirineus.

El Rei Pere “Àlies Piteus”

Durant el darrer terç del segle XV quedaren compilades unes cròniques històriques basades en un manuscrit més antic, del que en fou autor un petit noble de la Vall d'en Bas, anomenat Berenguer de Puigpardines¹⁸. Quan comença a tractar la figura del rei Pere el Gran, que regnà entre 1276 i 1285, ho fa així:

“E suchcehí en rey en Pere, fill del rey en Jaume, qui fonch apellat lo rey dels francesos, àlies PITEUS, per despit, por ço com tots temps hagué contra los francesos en las batalles lo millor...”

El renom (*àlies piteus*) aplicat al rei Pere II és excepcional. Els experts pensen que l'escriptor va utilitzar una crònica desconeguda fins ara, en la qual hi figurava aquest renom. Però més enllà d'aquesta qüestió creiem que allò que el text ens diu, quan des de Catalunya s'aplica el títol “rei dels francesos” a Pere el Gran, no és sinó remarcar una càrrega d'ironia o de befa dirigida al vençut enemic francès, una befa que encara queda reblada amb l'àlies *piteus*. Hem de recordar al respecte, els èxits del rei Pere en la conquesta de Sicília, presa precisament del control francès, així com en la gran Croada (1283-1285) organitzada pel papa Martí IV i pel rei de França Felip III contra la corona d'Aragó i que acabà en una desgraciada retirada francesa pel coll de Panissars l'octubre de 1285.

En qualsevol cas, i pel problema que ens ocupa, caldria retenir dues coses del text que acabem de presentar: una, l'equivalència entre les paraules *francesos* i *piteus*, i l'altra, la càrrega irònica aplicada no tant a la primera paraula

(un gentilici normalitzat) com a la segona que s'utilitza com un renom.

El Piteu d'en Marata

Francesc de Marata¹⁹ fou un escultor i mestre d'obres català del segle XIV. Apareix documentalment el 1382 treballant a la catedral de Barcelona, després se'l localitza entre 1389 i 1391 esculpint imatges a la cartoixa de Dijon (França) per tornar a aparèixer a la capital catalana a partir de l'any següent. És en aquest moment quan, al llibre de l'obra de la catedral, s'hi registra un pagament al “*piteu d'en Marata*”. És evident que aquest *piteu*, del qual no en sabem el nom, era un ajudant (o qui sap si un esclau) de l'escultor que hauria arribat amb ell de terres franceses. Anotem però, el fet que l'últim lloc francès on se sap que treballà en Marata fou a Dijon, població situada a l'est del país, ben lluny de Poitiers.

Aquesta és l'única menció localitzada d'un *piteu* que apareix en un context civil i ordinari. Tots els textos anteriors es referien a fets d'armes i així, la present menció té el valor de reforçar el concepte de *piteu* com a paraula que identifica una procedència geogràfica sense quedar contaminada pels colors dels estendards guerrers.

Resum fins aquí

Tractem de recapitular. Hem vist com la interpretació dels textos de suport que utilitza el DCVB, així com altres addicionals que hem presentat, no ens porten exactament a les mateixes conclusions del Diccionari. La primera acceptió (Piteu = Poitiers) és indiscutible. També, però parcialment, la segona (Piteu = Nadiu del Poitou). Un *piteu*, com diu el Diccionari, és un natural de Poitiers o de la seva regió, però també –des del punt de vista català– pot ser qualsevol que procedeixi de l'altra banda dels Pirineus. Quant a la tercera acceptió (Piteu = Nom antic

18 IBORRA, Joan. *Sumari d'Espanya, per Berenguer de Puigpardines*. Universitat de València, 2000, p. 118.

19 TERÉS TOMÀS, M. Rosa. “Les obres de la catedral de Barcelona i la intervenció de Francesc Marata, un escultor del gòtic internacional” *Quaderns d'història* núm. 8, 2003, p. 209.

de la vila de Sant Llorenç), ni es pot desprendre del text de suport que utilitza el DCVB, ni és versemblant que mai s'hagi utilitzat de manera "oficial" tal com ho remarcarem més endavant.

La nostra deducció és que el mot *piteus* és emprat als segles XIII-XV com un nom genèric de procedència. Un *piteu*, des del punt de vista català, identifica una persona procedent de l'altre cantó dels Pirineus, no és necessari que sigui de Poitiers o del Poitou, uns llocs per altra banda, molt allunyats de terres catalanes; així per exemple, un foixenc, oriünd de les valls franceses contigües pel nord a les andorranes, pot ser perfectament qualificat com un *piteu*.

En aquelles èpoques, les turbulències fronteres entre la Corona d'Aragó i els comtats francesos meridionals, amb el conseqüent trànsit de tropes pel territori pirinenc degué contribuir a popularitzar el mot genèric *piteu* dotant-lo d'unes connotacions no massa positives. Recordem com el 1462, els piteus del comte Gastó de Foix "feien por" als homes d'Hug Roger.

Tampoc però, hem de magnificar aquest fet. Si aquesta gent ocasionava temor no era per la seva condició piteua sinó pel bèl·lic i violent context de 1462. I així com hi havia soldats francesos que feien por, també es deurién donar desplaçaments cap el sud de gent pacífica (com el piteu d'en Marata) originària de l'altra banda dels Pirineus que no atemorien ningú. En aquest cas, ja que no guerrejaven darrera cap estandard identificador, el distintiu que més els caracteritzava davant els autòctons, deuria ser la seva parla occitanitzada, segurament poc allunyada del català, i si això fos cert, qui sap si senzillament també un cerdà parlant amb un deix septentrional podia ser definit com un *piteu* per part dels oriünds del territori urgellenc, berguedà o solsoní.

Sant Llorenç de Morunys i aquells que no eren "Piteus"

D'entrada, i d'acord amb les conclusions anteriors, cal desfer la idea repetida una i altra vegada, que els piteus de Sant Llorenç eren gent procedent de Poitiers o de la seva regió. Podien ser-ho, però donat el sentit genèric de la paraula, molt més probable és que no procedissin d'aquell allunyat lloc i que, per tant, el seu origen s'hagi de buscar més a prop.

Començarem l'aproximació a aquesta qüestió exposant un fet que succeí l'any 1362 a Morunys i rodalies. Es tracta de l'ocupació de la vila per part de les companyies de Du Guesclin²⁰, notícia coneguda per un pagament que feren els còsols de Bagà a un home anomenat Solà al qual destacaren fins a Gósol: "...per saber les companyes qui eren a Sant Lorens de Maruyns qual via farien.." ²¹ És a dir, davant el temor que provocaven aquelles companyies de soldats, la vila de Bagà envià un espia a Gósol per tractar d'assabentar-se quin camí seguirien després de la seva estada a Morunys; no fos cas que es dirigissin cap a Bagà.

La prevenció dels còsols baganesos estava plenament justificada. Les anomenades "companyies de Du Guesclin" eren grups de mercenaris de diverses procedències franceses, caracteritzats per la seva extrema violència. Eren també coneguts per "companyies blanques" pel color de les seves senyals i es llogaven per participar en guerres i bandositats a favor del rei o senyor que millor els pagués. Du Guesclin, un cavaller bretó, n'era el capitost. Quan aquesta gent estava vagarosa es dedicaven al saqueig i al pillatge, deixant devastada la terra que trepitjaven. Això mateix és el que passava a Occitània i als Pirineus entre 1360 i 1362 quan aquelles bandes restaven vagaroses després

²⁰ *Els castells catalans* Volum VI, 1ª part. Ed. Dalmau, 2011, p. 117.

²¹ SERRA VILARÓ, Joan. Op. cit. Vol I, p. 185.

d'haver participat a la guerra dels Cent Anys, i així, aquell any 1362, davant el terror que provocaven als pobles del nord de Catalunya, el rei Pere III decidí llogar els mercenaris i enviar-los a Calatayud per combatre al rei de Castella.

La notícia documentada a Bagà ens informa doncs, que la gent de la Vall de Lord i de la vila de Sant Llorenç va patir els moviments de tals mercenaris durant 1362, no sabem amb quin grau de violència, ja que en aquell moment podria ser que ja estiguessin sota el control de Pere III, per bé que això no garantia en absolut el pacifisme dels saquejadors. A Manresa, on també estaven pendants de l'evolució de les companyies –al punt que com a mida preventiva feren arranjat i ampliar les muralles²²– els qualificaven de “*gent estranya*”. A Berga, l'experiència d'indefensió davant aquells invasors estimulà també la construcció dels murs el 1367²³. I a la documentació de Solsona es trobem referències de 1374 a obres de la muralla: “...*per causa de malignes gents que es diuen companyes que estigueren en aquest país i encara amenacen ser-hi...*”²⁴

Doncs bé, si traiem aquí aquest episodi, és per esvaïr la temptació de relacionar els *piteus* de Sant Llorenç amb aquests tipus de soldats per més que vinguessin de l'altra banda dels Pirineus. És impossible que la fama piteua de la vila vingui de bandes franceses que, per les poblacions comarcals són qualificades de *gents estranyes i malignes*. I si no els mencionen com piteus deu ser efectivament perquè són vistos com estranys, és a dir, com estrangers. Estrangeres eren les seves insígnies i estrany devia sonar el seu llenguatge allunyat de l'occità i del català. En sentit contrari, tot plegat ens reforça en la idea que el concepte de *piteus* era reservat a gent propera i identificable en la seva parla.

En resum, descartem que la relació dels *piteus* amb Sant Llorenç vingui –com diu alguna historiografia local– de soldats francesos vençuts i refugiats a la vila. ¿Algú pot suposar que gent que fa por, que és estranya i maligna, i a la qual s'ha d'evitar alçant muralles, pot originar un nom aplicat a un poble, als seus habitants i a la seva indústria llanera?

I així, havent rebutjat aquesta opció dels soldats, interessa ara aproximar-nos al tema de la immigració pacífica rebuda per la vila de Morunys a l'època en què surt documentada la paraula *piteus*, és a dir, els segles XIV-XV, com hem vist abans.

Moviments de població

De fet, semblaria que després de la desfeta de la pesta negra de 1348 i de la inseguretat posterior, la vila de Morunys havia quedat poc poblada. El fogatge de 1378 només n'hi registra 33 focs²⁵, una xifra segurament força menor a l'existent abans de l'epidèmia. Després, en el trànsit del segle XIV al XV, es produeix un augment sobtat de la població vilatana, de manera que al cartell de la confraria dels Colls de 1422, el primer que es conserva, ja hi figuren 84 llinatges o cognoms diferents residint a la vila. En termes d'habitants podríem dir que en una quarantena d'anys, des de 1378 a 1422, la població passa d'uns 150 a 400 habitants.

Entremig havien passat alguns fets a tenir en compte. El 1375 el rei Pere III havia elevat la categoria nobiliària del vescomte Hug de Cardona, erigint-lo en comte i confirmant la seva senyoria sobre un conjunt de castells, entre ells els de la Vall de Lord. Un any abans, el 1374, consta com el comte de Foix atorgava un privilegi a les gents del senyor de Cardona (el seu cosí), eximint dels impostos de passatges i lleudes

22 VALDENEBRO, Raquel. “L'evolució urbana de Manresa i les seves muralles” a *Manresa Medieval*. Amics de l'art romànic del Bages, 2001, p.173.

23 SANTANDREU, M. Dolors i SERRA, Rosa. *Berga, una història per conèixer*. Ed. Zenobita, 2010, p. 47.

24 LLORENS SOLÉ, Antoni. *Solsona i el Solsonès en la història de Catalunya*. Vol II, p. 22.

25 REDONDO GARCIA, Esther. *El fogatjament general de Catalunya de 1378*. Ed. CSIC, 2003, p. 347.

quan transitessin per terres de Foix i del Bearn. L'any 1392 el mateix privilegi quedà renovat per Mathieu de Foix emetent un document, el text del qual esmenta la reciprocitat de tracte que cal haver-hi també a favor de la seva gent foixenca: “...*ab tant que los sosmès nostres sian francz semblanment per totes les terres deu comte de Cardona...*”²⁶ És una notícia interessant perquè revela una situació afavoridora de contactes entre gent d’ambdues bandes pirinenques, i en aquest sentit no hem d’oblidar que la Vall de Lord constitueix el territori cardoní més proper a la frontera, i a més, gaudint d’antigues franqueses.

En aquest marc encaixa bé l’existència de moviments de gent animada a cobrir buits poblacionals deixats per la pesta de mitjans de segle. I si és que els moviments de població necessiten a més d’algun detonador per desfermar-los, aquest podria trobar-se llavors en les violències provocades pel citat comte de Foix, el qual, patrocinat per França, i creient-se amb drets successoris a la Corona d’Aragó, devastà la Seu d’Urgell el 1396 i envaí el Pallars i l’alta Cerdanya arribant a les rodalies de Puigcerdà. La reacció catalana, en què hi col·laborà el comte de Cardona, provocà el fracàs del comte de Foix i la confiscació reial de part de les seves terres.

Finalment afegirem que el prior del monestir benedictí de Sant Llorenç l’any 1396 era un tal Arnau Guillem de *Lordat*, un cognom que ens remet a terres foixenques. Qui sap si aquest prior actuà de reclam sobre gent pirinenca més o menys coneguda, tenint en compte la necessitat que tenia el monestir per poblar la vila i augmentar així el cobrament de delmes i censos, unes rendes que apareixen ratllant la precarietat (només 20 lliures a l’any) en una llista confeccionada pel bisbat d’Urgell desti-

nada a la recaptació de l’impost de la dècima eclesiàstica de 1391²⁷.

Sense poder precisar quin motiu podria pesar més en una hipotètica arribada de gent forana a la vila, cal considerar que no sonen inversemblants desplaçaments poblacionals en aquesta matinera i convulsa època. El context general ajuda a creure en les possibilitats d’una immigració ultrapirinenca rebuda pel poc habitat lloc de Morunys. L’historiador Sobrequès²⁸, referint-se a la segona meitat del segle XIV, confirma un: “*feble corrent immigratori procedent del migdia de França, que arribarà a tenir una certa importància en temps posteriors, però que en aquesta època no feia més que començar.*” En el territori d’origen prou se’n hi troben de pobles que pràcticament desapareixen, com el lloc de Serdinyà (Conflent), un indret del qual tothom havia emigrat arran de les pestes de 1348²⁹, o bé al Vallespir, on el lloc d’Aiats passa de 20 caps de família a tan sols 2 entre 1327 i 1417³⁰.

Concloem aquest apartat apuntant doncs, la possibilitat que al tombant del segle XIV, es produïssin moviments poblacionals des de l’àmbit pirinenc cap al sud, arribant algun dels quals a la vila de Morunys. Com hem vist, de factors propiciatoris no en manquen.

Re poblament de la vila al tombant del segle XIV

Exposat això, ara sí convé indagar ja el cas de Sant Llorenç i passar al terreny concret, per la qual cosa ens proposem analitzar les llistes de noms locals. De l’any 1400 data un document existent a l’arxiu de la Confraria dels Colls que a priori semblava que havia de donar joc en relació al problema que tractem. El pergami sortí relacionat en un inventari³¹ indicant que es referia a una potestat per construir concedida

26 SERRA VILARÓ, Joan. *Història de Cardona Llibre I Els senyors de Cardona*. Ed. Sugranyes. Tarragona, 1966, p. 301.

27 BERTRAN, Prim. “La Dècima de la Diòcesi d’Urgell corresponent a l’any 1391”. *Revista Urgellia*, num. 2, 1979.

28 SOBREQUÉS I VIDAL, Santiago. *Catalunya al segle XV*. Ed. Base, 2011, p. 15.

29 CATAFAU, Aymat. *Catalunya romànica*. Volum VII, p. 269.

30 CATAFAU, Aymat. *Catalunya romànica*. Vol XXV, p. 46.

31 RIU, Manuel. I RIU Mª Carme “Inventari de l’arxiu de la Confraria de la Mare de Déu dels Colls” *Urgellia*, num 17, 2008-2010, p. 47.

a una llarga llista de noms. Però anant al document original, el que trobem és una operació de petició d'un censal important, 200 lliures, al capítol de la Seu d'Urgell, amb una llista de 205 personatges que obliguen els seus béns. Deixant per una altra ocasió l'estudi del document i de l'operació que conté, creiem que aquesta és del mateix estil que altres conegudes que es dirigeixen a subvenir les despeses i l'endeutament del comte de Cardona³² amb càrrec a diferents batllies.

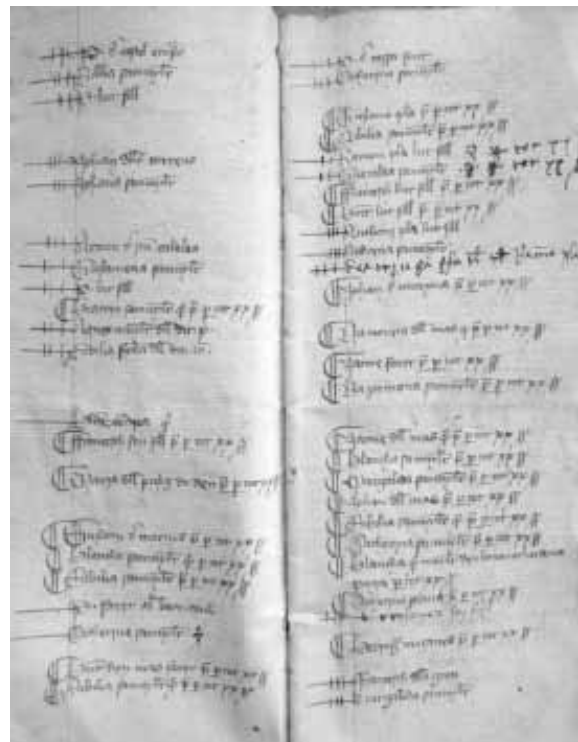
El problema del document és que no explica exactament l'àmbit al qual pertanyen els personatges relacionats. Majoritàriament deuen ser confreres dels Colls, però no sabem on habiten: a la vila? a la comarca? més enllà? De ben segur hi ha una barreja que dificulta l'anàlisi.

Dels 205 noms de personatges, n'hi ha 165 de diferents que defineixen altres tants llinatges. Per altra banda sabem que, en el primer cartell de confreres conservat, el de 1422 (del qual en parlarem més endavant) on consten per separat els vilatans i forans, la proporció d'uns i altres és de 2/3, 1/3 respectivament. La mateixa proporció aplicada a la llista de 1400 ens donaria uns 110 cognoms residint a la vila. Per molt aproximada que sigui, es tracta d'una xifra elevada, sobre la qual fonamentem la nostra impressió que entre el 1378 (amb només 33 focs) i 1400 s'havia produït un ràpid repoblament a la vila. Pel que fa la procedència dels pobladors, trobem entre els 165 llinatges de la llista, casos tan indicatius com un Francesc d'Arrià, un Berenguer Burg, un Pere Cerdà, un Guillem Foix, un Antonio Payre, i, sobretot, un Ramon de Tarba. Deduïm doncs, sense poder precisar més, que en el repoblament vilatà del període 1378-1400 hi hagué participació de gent ultrapirinenca.

Passarem ara a analitzar el cartell de confreres del 1422. Es tracta de la llista més antiga

que es conserva on hi consten perfectament diferenciats els confreres residents a la vila i els forans, agrupats sempre per unitats familiars. De famílies foranes en consten 62 i de vilatanes 128. D'aquestes darreres trobem 84 cognoms diferents, sobre els que intentarem aproximar-nos a la seva procedència. Abans però, hem de dir que només 23 d'aquests cognoms són presents a la llista de 1400, un fet que apunta a una alta mobilitat o a transformacions des dels cognoms originals als derivats de la toponímia autòctona.

Per tal d'esbrinar la procedència dels 84 llinatges que resideixen a la vila el 1422, anirem fragmentant el col·lectiu formant-ne grups d'orígens més o menys coneguts fins a arribar a un grup residual. Al primer grup hi situarem els cognoms dels quals en tenim notícia documental anterior a 1365³³ i que, per tant, ja d'entrada s'han d'excloure de l'episodi immigratori que cerquem. Són aquests: *Aguilar, Blanch, Canals,*

Cartell de la confraria dels Colls

32 CASALS NADAL, Montserrat. "Els habitants de Cardona i les seves activitats econòmiques al voltant de 1400" *Revista Cardener*, num. 2, 1985, p. 125.

33 Establim el tall al 1365 recordant que la presència de les companyies de Du Guesclin en anys anteriors no ajudaria a atreure nousvinguts.

Cardona Cavall, Còdol, Ferrer, Mas, Maruny, Monegal, Ortigues, Piquer, Pla, Pons, Riu, Rovira, Soler (17 cognoms). Tot seguit, el segon grup el construïm amb aquells cognoms coincidents amb noms de masos o topònims de la Vall de Lord: *Andreu, Bertran, Cases, Castellemprès, Ces Corts, Coromines, Guisserons, Massanes, Mas d'en Farer, Minguell, Nogueres, Parer, Puig, Riu de Valls, Santaaulària, Santmartí, Simon, Torruella, Viladorialt, Vilasaló* (20 cognoms).

El següent grup el compondran aquells cognoms equivalents a topònims comarcals propers a la Vall de Lord: *Canalda, Casafont, Peà, Ribera de Cambrils, Rull de Gironella, Sala de Castellar, Torrents, Torrentoller, Vilanova* (9 cognoms), als quals n'hi afegim quatre que per altres fonts en coneixem la procedència: *Colich i Sala* (Bagà³⁴), *Fonteylles* (Cardona³⁵), *Gatueries o Gatuelles* (Gósol).

Residualment ens en queden 34 de procedència indeterminada, que són els següents: *Beringuer, Berpuig, Çabat, Celat, Cerdà, Codina, Comelles, Comes, Cortal, Dolses, Eroles, Esquiú, Gili, Gispert, Grau, Grau Farer, Gualí o Galí, Heleu, Jastinanós, Junyent, Lindossa, Loys Farer, Neral, Niubó, Paschal, Perichs, Plana, Puig d'Oeta, Quexans, Samenperle, Sontarros, Sota Çabats, Tarassona, Veyt o Reyt*. D'aquest grup encara en podríem separar els cognoms orogràfics estesos arreu i que poden procedir de qual-sevol lloc: *Codina, Comelles, Comes, Grau, Grau Farer, Plana* (6 cognoms). I així, per eliminació ens queda finalment un grup de 28 cognoms que ja no podem fragmentar en més parts i al que hem d'atribuir una procedència més llunyana després d'haver exhaurit les possibilitats més properes. Cal afegir també que només 3 (*Celat, Cerdà i Gualí*) d'aquests cognoms estaven presents a la llista de 1400, cosa que confirma la mobilitat dels primers desplaçats: aquells que

havien arribat a l'últim quart del segle XIV no sembla ja que hi siguin el 1422, amb l'excepció dels tres suara esmentats.

Immigració "Piteua" rebuda per la vila de Morunys?

Retornem a la llista dels 28 cognoms residuals:

Beringuer, Berpuig, Çabat, Celat, Cerdà, Cortal, Dolses, Eroles, Esquiú, Gili, Gualí, Gispert, Heleu, Jastinanós, Junyent, Lindossa, Loys Farer, Neral, Niubó, Paschal, Perichs, Puig d'Oeta, Quexans, Samenperle, Sontarros, Sota Çabats, Tarassona, Veyt o Reyt.

Sabem bé que intentar indagar la procedència mitjançant els cognoms és un procediment que ratlla l'especulació. En el nostre cas, mancats de notícies documentades, no ens podem sostroure a la temptació de comparar superficialment l'anterior llista de cognoms nous amb topònims pirinencs. El resultat és que els cognoms Cortal, Neral, Perichs, Quexans, Tarassona, podrien vincular-se als topònims Cortàs, Nerellà, Puigperic, Queixans, Targassona, existents des d'antic a la Cerdanya³⁶. Els cognoms Celat, Eroles, Oeta i Reyt tenen relació amb els llocs de Seillà, Eroles, Oleta i Rià situats al Conflent, i l'Esquiú troba un homònim al Montesquiú del sud del Rosselló. Per altra banda, és ben explícita la procedència del cognom Cerdà, així com l'origen ultrapirinenc de Loys.

En una aproximació rudimentària trobem doncs, que quasi un 40% dels cognoms de la nostra llista residual poden tenir correspondència amb topònims pirinencs cosa que podria indicar una procedència de la mateixa àrea. La extrapolació d'aquest indicatiu a tot el grup "residual" podria caure en la lògica, per bé que mancava d'aprofundir en l'onomàstica ultrapirinenca.

34 VILADÉS LLORENS, Ramon. *Les muralles de Bagà al segle XIV*. Ed. Àmbit de recerca del Berguedà, 1984, pp. 107-119.

35 SERRA VILARÓ, Joan. *Història de Cardona* .. op. cit. pp. 242-243.

36 BUTLLETÍ SOCIETAT ONOMÀSTICA. n. 22, 1985, p. 4. "Cerdanya: toponímia principal".

Fins aquí, hem trobat fonaments per pensar que entre 1378 (data del fogatge) i 1400 (data de la llista del censal) s'havia produït un augment de la població de la vila. Aquesta s'havia repoblat després de les crisis de mitjans del segle XIV i ho havia fet amb la participació de gent de l'altra banda dels Pirineus. Però entre 1400 i 1422 (data del primer cartell dels Colls), els arribats de primera hora queden desplaçats per altres nouvinguts també amb un component important de procedència pirinenca o del seu àmbit territorial. Si enllacem els dos períodes (que sumen una cinquantena d'anys) podríem dir que els autòctons locals o comarcals havien d'haver presenciat l'arribada d'unes 60 o 70 famílies forasteres d'origen allunyat, i això ens porta a la pregunta: ¿eren aquests els *piteus* que donaren fama a la vila?

Si es pogués documentar consistentment la seva procedència i confirmar –tal com pensem– que és ultrapirinenca no en tindríem cap dubte, i més sabent la notícia³⁷ datada el 1380 que aporta Mn. Serra i Vilaró en relació a la vila de Bagà:

“Molts estrangers eren pregats d’anar a residir a Bagà amb la garantia de grans franqueses i llibertats. He trobat diferents compromisos de gent estrangera, fins de Narbona i Tolosa, que venien a residir a Bagà. Solien comprometre’s amb sagrament i homenatge per 10 anys, i el senyor, amb consentiment i voluntat dels cònsols, els feia francs de tales, ajudes, imposicions, toltes, forces, acaptes i obres de la vila durant 5 anys.”

Val la pena observar que amb aquesta expressió “... fins de Narbona i Tolosa...” l'autor sembla voler remarcar els llocs més allunyats que aparegueren en la seva recerca; els que més el sorprengueren. Més freqüents deuriem ser les troballes de notícies similars corresponents a “estrangers” més propers. I si això passava a

Bagà el 1380, la mateixa pauta deuria repetir-se a Morunys.

¿Què tenim a favor per considerar que l'origen del mot *piteus* vinculat a Morunys té relació amb aquells arribats a la vila entre l'últim quart del segle XIV i el primer del XV? :

1) L'evidència que des de Catalunya, el mot *piteus* s'aplicava llavors a gent de procedència ultrapirinenca en general.

2) La seguretat d'un repoblament a la vila després de la pesta negra. El refús de l'opció dels soldats, i per tant, la versemblança d'una arribada pacífica de gent, tal com es promovia a la vila de Bagà.

3) Els pactes entre els senyors de Foix i de Cardona afavoridors de la circulació entre els dos estats.

4) L'evidència d'un increment sobtat de població a la vila al tombant del segle XIV i unes llistes de cognoms amb un component de la l'altra banda dels Pirineus.

Aquesta gent nouvinguda era anònima, de qualificació ordinària; no eren soldats ni experts teixidors. Simplement, deuriem buscar un lloc on viure millor i amb més seguretat. Però n'hi hagué prou amb un distintiu de procedència, potser la parla septentrional, per tal que algun autòcton els qualificqués amb ironia i ocurrència de *piteus*, inaugurant, sense ser-ne conscient, un renom que feu fortuna i que passà de les individualitats a la col·lectivitat i finalment a la pròpia vila. Per tant, no creiem en un fet èpic quant a l'origen dels *piteus*, sinó tot el contrari, un fet menut que després anà ampliant la seva repercussió. Tantes vegades no s'haurà creat un renom d'aquesta manera!

Ara bé, ¿perquè el mot *piteus* només arrelà a Sant Llorenç i altres poblacions com Bagà competien en l'atracció d'estrangers? Doncs potser per la importància relativa dels nouvinguts en relació a la població autòctona de partida. Té

37 SERRA VILARÓ, Joan. *Les baronies...* op. cit. Volum II, p. 158.

més força un grup foraster que s'integra a un lloc com Morunys amb una població de partida de 33 focs, que el cas de Bagà, capital de baronia, ratllant els 100 focs a la mateixa època. Si amb el repoblament de finals del segle XIV, la vila i la Vall de Lord quedaren revitalitzades ja fou aquest un esdeveniment suficient per tal que el renom agafés un caire col·lectiu i anés ampliant la seva repercussió al temps que la vila agafava embranzida per la producció i mercadeig de draps de llana, per bé que, com veurem més endavant, no foren aquells *piteus* els protagonistes del desenvolupament draper de la vila.

La posterior evolució dels *Piteus*

Si és que no foren cridats expressament des d'aquí, cosa per altra banda ben possible, l'arribada espontània d'aquella gent no provocà cap rebuig local, ans el contrari: el Priorat els necessitava per augmentar les rendes, les autoritats comtals de Cardona per consolidar i fer rendible un territori apartat, i els notables autòctons per tal de diluir la pressió fiscal. I així els nouvinguts s'anaren integrant amb normalitat, al punt que alguns dels nouvinguts acabaren per assolir llocs de prestigi local, per exemple en *Cerdà*, *Reyt*, *Celat*, *Niubó*, *Nerall*, foren priors dels Colls entre 1399 i 1429, i un *Crexans* fou cònsol cap a 1450. I en fi, al capbreu de 1483 encara eren citats els carrers d'en *Cerdà* (actual carrer Santa Isabel) i d'en *Colich* (actual carrer Cavallers).

L'evolució posterior dels nouvinguts forans detectats el 1422 fou molt diversa. Tornant a la llista dels 28 cognoms suposadament ultrapi-rinencs i d'acord amb l'evolució dels llinatges familiars, estudiada per Manuel Segret³⁸, hom pot comprovar que 7 (*Berpuig*, *Çabat*, *Dolses*, *Jastinanós*, *Samenperle*, *Sontarros* i *Sota Çabats*) ja no hi eren el 1429. Entre 1429 i 1470 en desapareixen 10 més (*Celat*, *Esquiú*, *Heleu*,

Junyent, *Lindossa*, *Niubó*, *Paschal*, *Puig d'Oeta*, *Tavassona*, *Veyt*). Altres 6 s'esvaeixen entre 1550 i 1650 (*Beringuer*, *Cerdà*, *Cortal*, *Gispert*, *Perichs*, *Quexans*) i només 4 (*Eroles*, *Gali*, *Gili*, *Loys*) perduren a la vila fins a època moderna, dels quals dos d'ells (*Gili* i *Loys*) existeixen encara a l'actualitat i un altre (*Gali*) un cop feminitzat, derivà en un renom (*Gallina*) ben conegut encara avui dia.

L'afluència de francesos continuà durant el segle XV arribant al punt àlgid cap a la meitat del segle XVI coincidint amb les guerres de religió que començaren a assolar França. En relació a aquest flux no és fins a 1500 que comencem a trobar alguns personatges indicats amb l'afegitó de la seva procedència concreta: *Pere Sans* del bisbat de Tarbes, en *Bartomeu* del bisbat de Tula, *Antoni Balle*, en *Olari* i *Guillem de Rosench* del lloc d'Onzes...

No tindria sentit que fossin aquests últims els originadors de la fama piteua de la vila, primer perquè la seva procedència ja començava a ser indicada amb precisió (Tarbes, Tula, Onzes...) i segon perquè la seva vinguda no constituïa un fet exclusiu de Sant Llorenç, tot el contrari, la nostra vila no era sinó una petita engruna d'un procés generalitzat arreu de Catalunya, i en aquest context, ¿perquè haurien de destacar els francesos arribats a Sant Llorenç?

Amb el temps, d'aquells *piteus* originaris en degué quedar un record local emboirat i contradictori, per una banda eren els repobladors de la vila després de la desfeta de la pesta negra de 1348, (qui sap si quan la notícia es mitificà ja se'ls atorgava un paper quasi fundacional de la vila), però per altra banda eren forasters, del mateix país de les soldadesques que havien assolat la frontera en aquella turbulenta època. I com que en el transcurs dels anys no faltaren motius per mantenir viu un sentiment advers al francès, tampoc fou pertinent a nivell col·lectiu

38 SEGRET, Manuel. *Aportacions a la història de la vila de Sant Llorenç de Morunys i Comarca*. Ed. Institut d'Estudis Catalans, 1978, pp.18-23.

vilatà lluir d'origen *piteu*. Tot el contrari per exemple, de la localitat tarragonina de Els Pallaresos (Camp de Tarragona), un gentilici convertit en nom del municipi perquè la procedència (el Pallars) dels primers pobladors (es creu que cap a 1392) no ofería cap mena de contraindicació. Tal vegada sigui aquesta ambigua aversió progressivament incrustada en el subconscient vilatà, allò que explica l'absència documental del mot *piteus* en els arxius locals.

Piteus: nom antic de la vila de Sant Llorenç?

I aquí enllacem amb aquella tercera accepció del DCVB: *Piteus = Nom antic de la vila de Sant Llorenç*. Com sigui que per extreure aquesta conclusió el Diccionari citava un document de 1395 (la interpretació del qual ja l'hem discutida abans) qualsevol usuari d'aquella obra pot acabar entenent que era ja al segle XIV quan el nom de la vila havia derivat en Piteus. Però això cal negar-ho fermament. La primera aparició documentada del topònim que, amb grafies diverses, ha acabat en l'actual *Morunys* és tan antiga que es remunta ni més ni menys que a 992, i des d'aquesta època, amb intermitències inicials, s'anà conservant i consolidant per designar el monestir predecessor de la vila.

Al segle XIII *Morunys* (o més ben dit: *Morunys*) era un topònim dotat de tal força que el trobem citat sis vegades a la carta constitutiva de la vila acordada el 1297 entre el prior benedictí i el vescomte de Cardona. És en aquest document que arrela el caràcter oficial del topònim i que la vila ja mai abandonarà. Tot seguit, la formació urbana a redós del monestir, encara el potencià, permetent-se només la variant d'anteposar "vila lliure" o "vila franca" al nom *Morunys*, produint una expressió tan bonica com "vila lliure de Sant Llorenç de Morunys", d'aparició freqüent en els documents dels segles XIV fins a mitjans

del XV per tal de recordar les franqueses i privilegis atorgats per la carta fundacional de la vila.

"Ara hoyats quis fa hom saber de part e manament de l'honorable en Johan del Mas, balle de la vila de Sant Lorens de Maruylls per lo molt il·lustre senyor lo Senyor Comte de Cardona e de Prades, instant los honorables mossens Jaume Palleres, familiar e domèstic del molt egregi e poderós senyor..."

Amb aquest seguit de formalitats comença la crida pública que el 1483 ressonà pels carrers de la vila manant a la població fer capbreu de les seves propietats. Un capbreu que encara era utilitzat jurídicament el 1774 tal com consta en una nota marginal escrita en el document original del segle XV³⁹. Com veiem, el nom de la vila, incorporat als més transcendents i durables documents vilatans, no es movia de *Morunys*, i considerem impensable que en aquest àmbit oficial, jurídic i notarial, del que tan gelosa n'era la gent de l'època, es colés el *Sant Llorenç dels Piteus*, almenys des del propi interior del poble.

Que sapiguem, les primeres mencions documentades de la vila indicada com *Sant Llorenç dels Piteus* venen de fora i apareixen modernament, una el 1720 en les cròniques escrites per Francesc de Castellví sobre la guerra de Successió, i després, entre 1750 i 1770 en una senzilla anotació del llibre de comptes del Santuari de Paller (Bagà) que diu: *"pagat a un home de St. Lorens dels Piteus 2 lliures 8 sous per 3 canas estameña a 8 rals la cana, per la pastora del Santuari, i és per una ropilla i faldilla"*.⁴¹

Les dues anteriors mencions, sobretot la primera que pretén una comprensió extensa i pública, mostren que a començaments del segle XVIII la vila era ben coneguda alternativament com *Sant Llorenç dels Piteus*. Però si no és fins una data tan avançada que apareixen mencions escrites (i mai, repetim, als arxius locals) vol dir

39 Arxiu Diocesà de Solsona. Capbreu Sant Llorenç 1483. Fons del Priorat.

40 CASTELLVÍ, Francesc. *Narraciones históricas*. Ed. Fundación Elias de Tejada. Volum IV, pp. 538 i 660.

41 SERRA I VILARÓ, Joan. *Baronies de Pinós...* op. cit. Vol III, p.303.

Sant Llorenç de Morunys. Portal de la Canal. Anys 30

òbviament que abans hi hagué una àmplia etapa en què la paraula *piteu* relacionada amb la vila fou bàsicament d'ús oral, més utilitzada pels de fora que pels autòctons, tal com ho indicaria el rastre que ha deixat a la toponímia.

El topònim “Piteus”

Volem suposar que originàriament un nadiu de Sant Llorenç quan es desplaçava o s'instal·lava fora vila li costaria fer ostentació del mot “piteu” pensant en les connotacions afrancesades de la paraula, però a la gent del lloc receptor li faltaria temps per buscar amb ironia una particularitat del nouvingut i convertir-la en renom donant peu a la fixació d'un topònim; i parlant d'això, vegem quins són els topònims *piteu* existents a Catalunya (els noms marcats amb un asterisc figuren al Nomenclàtor Oficial de Topònims de Catalunya)

Cal Piteu*	Mas	Isona (Pallars Jussà)
Coll del Piteu*	Orografia	Biosca (Segarra)

Cal Piteu*	Casa	Monistrol (Bages)
Cal Piteu*	Mas	Llimiana (Pallars Jussà)
Molí del Piteu*	Molí	Isona (Pallars Jussà)
Cal Piteu*	Mas	Llobera (Solsonès)
Cal Piteu	Casa/lloc	Sabadell (Vallès Occ.)
Es Piteus	Turó	Blanes (La Selva)
Cal Petau	Casa	Llívia (Cerdanya)
Cal Pitius	Casa	Vilagrassa (Urgell)

El primer punt a remarcar, és l'absència de qualsevol topònim *piteu* a la Vall de Lord. És un silenci semblant al dels arxius vilatans. Hom diria que el topònim de Blanes⁴² podria ser vinculat a fets locals propis, ja que aquells indrets foren escenaris de les invasions i trifulgues armanyagueses de l'últim quart del segle XIV; fixem-nos a més, que apareix en plural com si fos originat per un col·lectiu. El *cal Petau* de Llivia pot ser representatiu d'un antic piteu que

42 BALTRONS GRABOLEDA, Neus. “Aproximació a la toponímia de Blanes”. *Butlletí Societat Onomàstica*.

en la seva emigració des del migdia francès no penetrà Catalunya endins.

Pel que fa a la resta de topònims pensem que poden estar relacionats amb desplaçaments de vilatans originaris de Morunys. Així, respecte als topònims del Pallars, consten relacions familiars de personatges oriünds de Sant Llorenç amb habitants de Tremp als segles XV-XVI⁴³. És molt versemblant que el topònim de la collada prop de Biosca, per on passava l'antic camí de Cervera a Solsona, es relacioni amb la freqüència de pas de gent de Morunys que es dirigia a la Segarra i l'Urgell. El topònim de Vilagrassa pot ser el resultat d'algun d'aquests desplaçaments.

Tampoc estranya el *cal Piteu* de Llobera, perquè el territori correspon a l'antiga baronia de Peracamps que fou propietat jurisdiccional de la confraria dels Colls a partir de 1447. Pel que fa al topònim existent a Monistrol, trobem el lloc citat en un capbreu de la vila montserratina de 1723⁴⁴ encara amb el seu nom anterior *el Riusec*. Després la casa va modificar la denominació passant a *cal Piteu* arran d'un canvi d'estadants, en què el nou deuria procedir de Morunys.

El fet que de 10 topònims piteus estesos per una àmplia geografia, 8 es puguin raonablement relacionar amb gent de Morunys, mostra l'ampliació i la repercussió que acabà tenint aquell menut fet de batejar amb el renom de procedència a algú o alguns nouvinguts en el context de la repoblació de la vila de finals del segle XIV. Un renom que, d'inici, arrossegava una càrrega no massa positiva aprofitada pels forans per fixar els topònims més antics (com el de Biosca).

Però, com s'explica la fortuna del renom inicial? Perquè amplià tant el seu radi d'acció? La resposta ha de venir per la banda de l'activitat

llanera de la vila (a la qual dedicarem els apartats finals del treball) que tingué la virtut de reconvertir aquell regust pejoratiu, afrancesat, originari del renom. És així que, com s'ha assenyalat abans, el militar austriacista, Francesc de Castellví (al qual, de sentiments adversos al francès no n'hi podien faltar) utilitza el nom de *Sant Llorenç dels Piteus* a les seves *Cròniques* escrites a Viena cap el 1726, com si fos l'oficial de la vila. Al segle XVIII aquells originaris *piteus* ultrapirinencs ja no els coneixia ningú.

Segle XIX

En la mateix línia podem dir que el topònim/gentilici/renom *piteus*, buidat de significació de procedència, superà sense dificultats els següents conflictes en què els francesos aparegueren com enemics: la Guerra Gran (1793-95) i la Guerra del Francès (1808-14). I així trobem una altra citació a *Sant Llorenç dels Piteus* en un text escrit el 1835 per un col·laborador del general Mina, militar vençut a Catalunya per les tropes franceses (els Cent Mil Fills de Sant Lluís) en el context de la guerra civil de 1822-23. El passatge fa referència al saqueig i crema de la vila de 1823, i diu⁴⁵:

“... *Los facciosos de la alta montaña creyeron tener un punto de reunión en S. Llorens dels Piteus: dispersólos [Rotten] por primera vez, más como siguiesen en sus trece, redujo a cenizas la aldea*”

A aquestes alçades, la paraula *piteus* ja no era pels cronistes altra cosa que un renom alternatiu a l'oficial de la vila, un renom de regust popular, que no es trobava estrany per la coneixença i difusió del drap de llana piteu. Ho recull clarament el *Diccionario Geográfico* de Pascual Madoz de 1845, on l'article⁴⁶ dedicat

43 ADAM VIDAL, Jaume. “El terme parroquial de Sant Julià dels Torrents al tombant del segle XVI”. *Revista Oppidum*, núm. 8, 2010, p. 44.

44 INVENTARI PATRIMONI CULTURAL DE MONISTROL DE MONTSERRAT. Diputació de Barcelona, 2009, pp. 17 i 18.

45 GALLI, Florencio. *Memorias de la Guerra de Cataluña en los años 1822 y 1823*. Imprenta de A. Bergnes. Barcelona, 1835, p. 79.

46 MADDOZ, Pasqual. *Artículos sobre el Principat de Catalunya al Diccionario geográfico de España*. Ed. Curial, Barcelona, 1985. Vol. I, p. 165.

a la vila comença així: “*Moruñs (San Lorenzo de), conocido vulgarmente por San Llorens dels Piteus...*” i després afegeix:

“... Desde tiempo immemorial se dedican los vecinos de ésta a la industria de tejidos de lana ... cuyos paños son conocidos con el nombre de piteus, el mismo que como ya dijimos se da vulgarmente a la población.”

Però, junt amb això, i si s’acosta la lent al territori comarcal, hom diria que pels més propers veïns de la vila el mot *piteus* encara conservava traces de l’antic regust, traces ara ja no tan pejoratives com iròniques, ordinàries o vulgars. També és lògic; l’acumulació de rivalitats i trifulgues veïnals (durant els segles XVIII i XIX hi ha documentades diverses disputes entre Morunys i els municipis limítrofs de la Coma i Guixers per qüestions de termenats, drets de pastura, explotació forestal, etc.) anava alimentant l’erosió de la paraula.

No trobem estrany doncs una dita anotada per Mn. Jacint Verdaguer i que havia sentit dir a Gósol cap els anys 1882-83: “*Déu nos lliure de tres coses: de justícia eclesiàstica, de consiència de piteu y llengua gosolana.*”⁴⁷ Seguim amb Mn. Cinto. L’any 1905 es publicaren les seves *Rondalles*⁴⁸, entre les quals figurava la titulada *Els savis prudents dels Piteus*, un conte del que no es coneix la data exacta de redacció, ni tampoc si es basa o no en una tradició oral recollida per l’escriptor. Hom suposaria que, tan apassionat com era Mn. Cinto en el recull de terminologies i tradicions populars, alguna cosa sobre els piteus degué sentir explicar en les seves estades a Berga, Gósol o Josa⁴⁹, per bé que després hi afegís les seves pròpies fabulacions. Els protagonistes del conte són tres homes de Sant Llorenç dels Piteus, aparentment uns entesos que, tot i que

destil·len un aire de rústega honorabilitat, a fi de comptes són enganyats i ridiculitzats per un simple hostaler.

Sense moure’ns del segle XIX, voldríem ara retrocedir uns decennis, per exposar un cas d’autoaplicació del gentilici vilatà. El juny de 1824, un any i mig després de l’episodi de la crema i saqueig de la vila, i una vegada retornats els habitants i refetes les cases amb precarietat, s’organitzà al santuari de Lord un acte religiós amb assistència de tot el poble, on hi predicà Mn. Llorenç Riu, llavors rector d’Olvan (Berguedà) però nadiu de Sant Llorenç. Coneixem el discurs perquè fou imprès⁵⁰ i editat en forma de llibret, després de ser traduït al castellà pel propi predicador tal com s’assenyala a la portada.

La prèdica, en el llenguatge abarrocat de l’època, tractava de lloar la protecció de la Mare de Déu i la valentia i honor dels vilatans enfront del greuge sofert pels militars incendiàries i, en aquest context, el predicador no anomenà mai als seus convilatans *piteus* sinó sorprenentment *lorenzos*:

“... Y pues que Maria Santíssima se dignó aparecer miraculosamente a un pastorcillo y donde vosotros, Lorenzos de Moruñs, le edificásteis esta ermita...”

“...y al rallar el dia marchan los Lorenzos en dos divisiones...”

“...y ni por esto quedaron vencidos los ánimos de los Lorenzos...”

... i així repetides vegades. És veritat que el prevere predicà en català i ens queda el dubte sobre quin gentilici realment utilitzà a la pràctica; no fos cas que el *Lorenzo* sigui només el resultat d’una mala o forçada traducció al castellà. Però no ho creiem pas. D’haver anomenat *piteus* als convilatans, no hauria modificat la

47 VENY I CLAR, Joan. “Llengua i Territori en l’obra de Verdaguer” dins *Anuari Verdaguer* 2006, p. 26.

48 VERDAGUER, Jacint. *Rondalles*. Ed. L’Avenç 1905. Obra pòstuma. Pròleg de Jaume Massó i Torrents.

49 No consta que Mn. Jacint Verdaguer visités mai la vila de Sant Llorenç de Morunys.

50 Arxiu particular família Maura. *Homilia predicada el dia 30 de junio de 1824 en el Santuario de Maria Santíssima del Hort*. R. D. Lorenzo Riu.

paraula al traduir el discurs al castellà, talment com apareix *piteus* en textos castellans com els que hem presentat abans. Si el prevere no emprà la paraula *piteus* fou perquè precisament anava dirigida als propis conciutadans i en aquell moment del primer quart del segle XIX no era encara interpretada localment com depositària dels valors ancestrals del poble. En cas contrari, prou que el prevere l'hagués utilitzat quan allò en què s'esforçava no era altra cosa que restaurar i enaltir l'honor vilatà.

És també significatiu que a la primera història⁵¹ del Santuari de Lord, escrita el 1868 pel prevere Joan Corominas, arxiprest de Tarragona però nascut també a Sant Llorenç, el mot *piteus* brilli per la seva absència. I, en fi, tampoc el trobem en els diversos discursos i escrits recollits en una memòria⁵² d'unes solemnes festes vilatanes celebrades l'agost de 1910 amb motiu de la inauguració del Centre Catòlic i del XLIII aniversari de la reconstrucció del Santuari. *Fills de Sant Llorens* o *Hijos de Morunys* són les expressions utilitzades en aquests actes. Tot plegat ens indica que al segle XIX i a la pròpia vila, malgrat no faltar motius ni oportunitats, el mot *piteus* costava de ser autoaplicat. Hom diria que era localment entès com massa vulgar, com una cosa d'antany.

I qui sap si aquesta consideració local d'antigalla fou el concepte que li fou tramés i que recollí Mn. Antoni Alcover en la seva excursió filològica de 1906 per terres pirinenques cercant manifestacions dialectals, uns materials que després foren emprats per la confecció del DCVB. El mateix Mn. Alcover explica⁵³ que en el transcurs del seu circuit s'aturà a Berga i en aquesta localitat es cità i parlà amb dos nadius

de Sant Llorenç “...amb els quals feim l'estudi de la fonètica i conjugació d'aquella vila, filològicament ben interessant.” Si aquells dos vilatans li varen dir que Piteus era “el nom antic de la vila”⁵⁴ i el filòleg va recollir la indicació, ja tindríem el precedent que més endavant, al confeccionar el DCVB, i lligar-ho amb aquell document de 1395 del Prior Templar, passà a convertir-se en una accepció incorporada al Diccionari.

Segle XX

La creació del Centre Excursionista de Catalunya, el 1876, havia canalitzat l'incipient interès barceloní per la geografia i el patrimoni històric i cultural de la Catalunya interior muntanyenca, tan oblidat fins llavors. S'estava produint una redescoberta amb ull científic de tot allò que sonava a vell i ancestral, de manera que amb pocs anys aquests temes quedaren enaltits i elevats de categoria. I talment com fou rescatat el romànic, també, i a petita escala, quedà valoritzat el paisatge de la Vall de Lord, la pròpia vila i amb ella el mot *piteus*.

Cèsar August Torres, el 1922, en el seu llibre d'excursions a la comarca del Cardener⁵⁵, utilitza repetidament *Sant Llorenç dels Piteus* quan es refereix a la vila com a punt de sortida o arribada d'excursions. No ens estem de transcriure aquí un paràgraf il·lustratiu de la visió vilatana que fascinava l'excursionisme barceloní⁵⁶:

“Ofereix la població [Sant Llorenç] un conjunt molt pintoresc; carrers estrets y tortuosos empedrats ab rocs y palets; petites placetes; cases antigues, altes, ab grans balconades de fusta y sortits ràfecs en les teulades. Està enclavada dins el circuit que formaven ses antigues

51 COROMINAS, Joan. *Breve reseña histórica del Santuario de Ntra. Sra. del Hort*. Imprenta de Pedro Sant. Solsona. 1868.

52 San Lorenzo de Morunys. Memoria 2011. Arxiu Museu Vall de Lord. Capsa 17.

53 ALCOVER, Antoni M. A cura de PEREA, Maria Pilar, *Dietari de l'excursió filològica 1906*. Ed. Proa, 2006, p. 192.

54 Qui sap si no era aquesta la versió que corria per la vila sobre el nom Piteus aplicat al poble.

55 TORRAS. C.A. *Pirineu català. Comarca del Cardener*. Ed. Centre Excursionista de Catalunya. 1922. Vegis a partir de la p. 243.

56 TORRAS. C.A. *Pirineu català...* Op. cit. p. 229.

muralles, damunt les quals s'hi ha anat alçant edificacions..."

Després dels primers excursionistes, foren els forasters urbans del Barcelonès, Vallès i Bages, així com altres famílies desplaçades però originàries de la vila, els que la convertiren en un lloc d'estiueig nodrint una nova font d'ingressos que alleugeria la precarietat de l'economia local. Els autòctons es donaren compte que els valors apreciats per la "colònia estiuenca", a més del clima i del paisatge, radicava en les pròpies costums i activitats rurals que ressaltaven en autenticitat davant la vida urbana dels forasters. En aquest context, el mot *piteus* guanyà autoestima, era un actiu costumista de la vila i en resultarà beneficiat i promocionat ja des de dins. L'autoaplicació ja no feia cap recança. Vegem com començava el programa de festa major de 1927⁵⁷:

"Al peu mateix de la serra del Port del Comte, s'alça la vila de Sant Llorenç dels PITEUS, voltada de fonts i de bosquíries. És un dels llocs ideals per l'estiueig. És també un dels més sanitosos Afegiu-hi la simpatia amb que saben acollir els PITEUS a tots els forasters que van a veure'ls ... tots els PITEUS us obriran el braços en senyal de gaubança i les formoses PITEUES us saludaran amb un gentil somris de benvinguda"

Malgrat doncs, la revitalització del piteu, topònim i gentilici, era obvi que en aquell moment, entrat ja el segle XX, s'havia perdut el sentit de procedència originari de la paraula. El seu concepte es lligava al drap de llana piteu del que se'n conservava un record viu. I així, si la vila s'anomenava *Sant Llorenç dels Piteus*, i els seus naturals, *piteus*, era perquè en el passat s'havia fabricat un drap de llana anomenat *piteu*, tal com escrivia⁵⁸ el mateix Cèsar A. Torres, el 1922:

"Donà nom a Sant Llorenç la industria d'una certa mena de panyos ordinaris nomenats piteus que havia tingut en altres temps gran importància en la localitat y fora d'ella, de tal manera que als habitants del país se'ls nomenava també Piteus ab tot y esser Morunys el nom oficial de la població"

El peix es mossegava la cua, perquè ... ¿i què volia dir doncs, l'adjectiu piteu aplicat al drap de llana? I així arribem al mateix punt per on començàvem pàgines enrere, ja que per desenredar el manyoc, aparegué el 1950 el primer article corresponent ja a la historiografia local que inicià la vinculació del drap piteu a gent vinguda de Poitiers⁵⁹:

"... a comienzos del s. IX ... parece ser que llegan al pago lordense algunos colonizadores galos ... a estos elementos franceses procedentes del Poiteau, o de Potiers, se debió probablemente la introducción en el valle de la industria lanera, cuyos paños recibirían de sus introductores el nombre de "draps piteus."

La producció de draps de llana a Morunys.

¿Són versemblants les explicacions tradicionals de la historiografia local, que, com la que tancava l'apartat anterior, atribueixen l'origen de l'activitat llanera de la vila als *piteus*? ¿Eren aquests piteus, experts teixidors portadors d'una tècnica pròpia? Aquests són els punts que voldríem tractar tot seguit.

Admetre aquestes explicacions suposa pensar que prèviament als nouvinguts poc o res coneixien els autòctons sobre l'activitat llanera, però resulta que ja al segle XIV moltes viles de Catalunya estaven especialitzades en la fabricació de draps, un procés que pocs secrets devia guardar. Hi han exemples documentats arreu i entre ells els corresponents a les poblacions més properes a la Vall de Lord (Solsona, Berga,

57 Arxiu Museu Vall de Lord. Capsa 11.

58 TORRAS. C. A. *Pirineu català...* Op. cit. p. 231.

59 RIU, Manuel. "La villa franca de Sant Llorenç dels Piteus y su antigua industria lanera" Instituto de Estudios Pirenaicos del CSIC. Zaragoza. 1950.

Reproducció d'un teler del s. XVIII. Museu Vall de Lord

Bagà ...) A Morunys la primera notícia⁶⁰ llanera documentada és de 1389 i té per protagonista un pare local anomenat Solsona, un cognom que no té res d'occità, com tampoc el tenen els següents vilatans llaners que van apareixent als documents locals: un altre pare anomenat Bernat Cescorts (1396) procedent del mas Corts de Guixers i un teixidor de nom Bartomeu Soler (1408). En aquell moment, l'antiga nissaga local dels Còdol (tractants i negociants) ja disposava dins l'església d'una capella funerària presidida per un retaule pintat per Pere Serra. Res fa pensar que l'incipient activitat llanera local no estigui en mans d'autòctons al tombant del segle XIV, just en el període en que van apareixent els immigrants repobladors.

Aquesta situació enllaçarà tot seguit amb l'establiment a Barcelona de mercaders oriüds de Sant Llorenç que participaren –i amb ells la pròpia vila– de l'expansió comercial catalana a la Mediterrània, en particular exportant draps de llana als mercats de Sicília i Nàpols. Un vilatà, en Pejoan Salat, consta el 1418 establert a Barcelona i relacionat amb la potent companyia mercantil dels Llobera de Solsona. En els següents anys consten també els Pla, Sescorts, Monegal... mercadejant draps des de Barcelona.

L'activitat comercial portada a terme pels mercaders oriüds establerts a Barcelona, resultà ser molt productiva per la vila. De les informacions notariales de Palerm, estudiades per Henri Bressc⁶¹, es desprèn que, a part dels

60 RIU, Manuel "Aportació al Diplomatar de la Vall de Lord" *Revista Cardener*, num 5, 1988, p. 134.

61 BRESSC, Henri "La draperie catalane au miroir sicilien 1300-1460" *Acta Històrica et Archaeologica Mediaevalia*, núm 4. 1983, pp 107-127.

grans centres productors (Barcelona, Perpinyà, Mallorca, València i Girona), destacaven tres viles muntanyenques: Sant Llorenç de Morunys, Sant Joan de les Abadesses i Olot, amb 250, 225 i 182 peces de drap venudes al mercat sicilià entre els anys 1430 i 1459.

Per altra banda, en un quadernet notarial local⁶² que conté esborranys de minutes datades entre els anys 1448-1454, s'hi troben 30 cognoms diferents de la vila de Sant Llorenç. D'aquests, més de dues terceres parts (23) estan relacionats amb la indústria llanera: 12 són paraires (*Cannels, Casafont, Cases, Gatueres, Perichs, Piquer, Pla, Rovira, Sala, Simó, Valielles, Vilasaló*), 6 teixidors (*Berenguer, Eroles, Gatueres, Ortigues, Sala, Torruella*), 4 es qualifiquen de mercaders (*Monegal, Ollers, Pla, Rovira*), i un pentinador (*Vilasaló*). Fixem-nos de passada, com aquests cognoms poc tenen a veure amb els d'aquells immigrants que llistàvem a la primera part del treball i que consideràvem procedents de l'altra banda dels Pirineus: els suposats *piteus*. Sense negar que alguns d'ells acabessin treballant en el procés tèxtil vilatà –cosa per altra banda ben lògica– el cert és que només un (*Perichs*) consta com paraire i tres com teixidors (*Berenguer, Eroles i Ortigues*) en aquest document notarial.

No foren per tant, “teixidors de Poitiers” els que estimularen la producció llanera de la vila, sinó personatges d'origen autòcton amb esperit comercial emprenedor que, des de Barcelona, formaven o s'associaven a companyies mercantils exportadores de draps produïts a Sant Llorenç. Com sigui que tots ells conservaven vincles familiars a la vila, seria a través d'aquests que deuriem controlar en bon grau la producció local. En aquest sentit, cal remarcar com en el capbreu de 1483 hi trobem 6 tiradors de llana, dels quals en són posseïdors cognoms

de mercaders com *Ollers, Pla, Mas i Piquer*, i pel que fa als molins drapers, quatre pertanyien a *Pere Monegal*.

Draps Piteus?

Sens dubte que fou a partir d'aquests mercaders del segle XV i de la seva teranyina de relacions comercials que es divulgà el drap de llana fabricat a Sant Llorenç i adquirí fama, però, era ja conegut per “drap piteu”? Novament hem de remarcar que els arxius locals no aporten res en relació a aquesta qüestió. En canvi, a la documentació siciliana⁶³ els nostres draps venen identificats com *Sanctu Laurenzu* entre els quals hi ha una varietat més luxosa anomenada *a la gradiglia*, en referència a la graella de Sant Llorenç que devia figurar marcada al drap. En qualsevol cas, mai l'expressió *drap piteu*, cosa que trobem ben lògica perquè ningú tindria l'ocurrència d'aplicar una “marca comercial” o una “denominació d'origen” que s'hagués entès com “drap francès” quan el principal competidor de Catalunya als mercats europeus, era precisament França.

Des del punt de vista del posseïdor, també es feia servir el distintiu de procedència, sobretot quan el drap s'escapava del comú. Ho veiem en un inventari de 1437 de les robes d'una dona de la Pobla de Lillet on esmenta uns draps de *Melines* (localitat de Bèlgica) o en un home de Bagà que en una data tan reculada com el 1292 penyorava tres capes de bifa de *Saint Denis* (França), o un habitant de Castellar de n'Hug que posseeix una capa de *Contray* (Courtray-Flandes). Però, en relació als draps ordinaris, la denominació d'origen no s'esmenta mai, simplement es fa referència al color o a la qualitat de la llana, per exemple: drap de bruneta, drap de burell ... El 1370, entre les despeses del

62 RIU, Manuel “Activitats d'un notari de muntanya al segle XV” *Estudis d'Història Medieval*. Volum IV. 1971.

63 BRESC, Henri “La draperie catalane ... Op. cit, pp. 107-127.

castell de Bagà s'hi troben compres de “tela de muntanya” procedents de Puigcerdà; deuria tractar-se de la qualitat més bàsica⁶⁴.

Pel que fa a la producció llanera de Morunys, apart de la destinada a Barcelona per ser exportada, una part significativa deuria també ser venuda a prop, com ho indica el fet que, en aquell quadern notarial de mitjans segle XV referit a l'apartat anterior, s'hi esmenten altres mercaders de Berga, la Seu d'Urgell i Solsona. Però a manca de notícies documentals, trobaríem estrany que en aquella època es parlés en els mercats propers a la vila, de *drap piteu* com a marca d'origen. Si la draperia local adquirí prestigi, el més lògic és que seguís la mateixa pauta que els casos que hem presentat unes ratlles més amunt i que en el territori català fos coneguda també com *draps de Sant Llorenç*. Recordem de la primera part del treball, com, a més a més, els segles XIV-XV resulten ser el moment en què la paraula *piteus* apareix en els textos coetanis amb les connotacions bèl·liques vinculades al sud francès. No sembla un moment adequat per a la popularització del concepte de *drap piteu*.

Segle XVI i evolució llanera posterior

Al tombant del segle XV el mercat del sud d'Itàlia era encara demandant de les exportacions draperes catalanes, però ja en un context d'estricta proteccionisme que va durar entre 1486 i 1520⁶⁵. A partir d'aquest moment, s'anà esgotant l'empenta mercantil dels mercaders de Barcelona, provocant lògicament una repercussió negativa pel que fa a la quantitat i qualitat de l'activitat tèxtil local. Aquesta, s'hagué d'adaptar a una qualitat menys exigent; degué reduir la volada, per bé que no el nombre de famílies que s'hi dedicaven. La productivitat en resultà perjudicada.

Al capbreu local de 1598 trobem l'antiga casa del Tint dividida en dos “calaixos” i convertida en habitatge. Alguna cosa devia canviar en el tipus de producció llanera i, en sintonia amb el declivi dels mercaders exportadors, el canvi implicà passar a draps més grollers, més populars; els draps, la tipologia dels quals –aquests sí– vindria a anomenar-se *draps piteus*.

L'any 1544, quize teixidors locals (*Berenguier, Cases, Celich, Codina, Eroles, Gatuelles, Gili, Gimbert, Grau, Sala Agostí, Sala Salvador, Simon, Vila Antoni, Vila Bernat, Vilasaló*) s'agruparen per fundar la confraria de Sant Benet. Les seves ordinacions⁶⁶ no esmenten cap requeriment dirigit a protegir una hipotètica especialitat local, i és que aquesta no existia. Com a màxim les ordinacions estableixen que “no gosin teixir ninguna lley de peces ni draps que no sien de 28 rams en amunt...” cosa que té relació amb l'amplada del drap però no amb la seva qualitat.

En el transcurs del segle XVI la draperia de Sant Llorenç seguí activa a través de contactes amb botiguers de draps de llana ubicats a Barcelona, com ara un tal Bertomeu Romeu que surt citat com a marmessor en el testament del pare local Miquel Bella (1556), a la vegada que trobem també inscrits als cartells de la confraria dels Colls nombrosos residents a Barcelona, amb cognoms, alguns d'ells coincidents amb els teixidors locals (*Codina, Vila, Sala, Gili...*). Datat el 1588 consta el registre de draps comprats a Morunys per part d'Antoni Janer, mercader de la Seu d'Urgell.

Més endavant, el capbreu de 1697 indica la presència a la vila de 36 paraires i 15 teixidors, dels quals 6 treballen el bri o cànem. Crida l'atenció aquest elevat nombre de paraires, cosa que, en consonància amb el caràcter més

64 Les dades d'aquest paràgraf s'han extret de SERRA VILARÓ, Joan . Volum II, pp. 284-290.

65 BADOSA, Elisa. “L'exportació de draps a Sicília segons la comptabilitat de la família Amat 1638-1644” *Revista Recerques*, núm. 51, 2005, p. 69.

66 APSLL Capsa 60.

groller del drap, interpretem com una dilució de l'especialitat o del nivell de l'ofici. Aquesta és la impressió que en traiem del repàs d'uns inventaris de béns del primer terç del segle XVIII corresponents a pareires difunts (*Riu, Rovira, Monegal, Maura*), en els que sorprèn l'absència de deutes o crèdits comercials i les poques existències de matèria prima o de productes acabats. Hi figuren també alguns estris (ordidors, torns de filar, pentinadors) situats esparsament en diversos llocs de les cases.

És precisament en un d'aquests documents, el corresponent al pareire Miquel Rovira, que trobem l'expressió *panyo de la terra*. Igualment en el testament⁶⁷ fet el 1720 del teixidor Joan Monegal, fill d'un pareire del mateix nom, hi figura aquesta deixa: "*Item dexo y llego a Thomas Monegal germà meu que si Déu vol jo muyra antes que ell y que no sia casat y ell sia també fadrí, vull li sia pagat drap de la terra per a vestir-se de dol.*" Aquestes mencions de vilatans, gent de l'ofici, al pany o drap de la terra proven que aquestes eren les denominacions que localment es donaven al drap fabricat a Sant Llorenç. Igualment en uns capítols matrimonials⁶⁸ de 1611 redactats pel rector de Castelltort, parròquia situada a quatre quilòmetres de Morunys, es citen, entre altres robes: "*dues mitges flassades cardades de la terra ... un mantell d'estamenya de la terra, una atzarena de burell...*" a l'hora d'acordar el contingut de la caixa de la núvia.

I si dins la vila o en el seu entorn no es feia ús de l'expressió *drap piteu*, és que era a fora on s'utilitzava. Un document⁶⁹ de 1736 demostratiu d'haver pagat el tribut de la bolla, del que n'era portador un traginer que transportava draps des de Sant Llorenç, indica la càrrega i la ruta que seguia. El seu destí eren tres masos de l'actual municipi de Llobera (precisament

en el camí que passa pel "coll del Piteu") i la càrrega consistia en tres fardells que contenien draps, els quals, per la seva amplada havien de ser mantes o flassades o cobertors. N'hi havia de blanques, color *mantgre* (?) i de color. El document de guiatge no esmenta en cap cas l'expressió *drap piteu* sinó solament indicatius del preu, del color i del ramatge dels draps. Però si féssim parlar els compradors, que habitaven molt a prop d'un topònim geogràfic ben fixat (Coll del Piteu) del qual en tenien un perfecte coneixement, dirien de ben segur, que estaven comprant *draps de Piteus*, o potser, més simplificadament, *draps piteus*.

Hi ha qui sosté la idea que fou la fama del *drap piteu* el que originà el nom o renom aplicat a la vila. Vegem per exemple el següent text⁷⁰:

"*La vila de Sant Llorenç fou molt coneguda fins a començaments del segle actual [XX] per la seva industria del drap piteu... Aquest drap donà a la vila un renom tant característic que el nom de Sant Llorenç de Morunys quedà suplantat en els mercats de Catalunya pel de "Sant Llorenç dels Piteus" i els seus habitants eren coneguts també amb el mot de "piteus"*

Doncs bé, per la nostra part creiem que el procés fou exactament el contrari, evolucionant de la següent manera:

Els piteus > Sant Llorenç dels Piteus > draps de Piteus > draps piteus.

El *drap piteu* no era una marca, no identificava una característica especial de fabricació (si fos així, prou que les ordinacions dels teixidors vilatans ho haguessin indicat), simplement era un drap de "muntanya" o "de la terra" (tal com es deia localment) fabricat i procedent d'una vila coneguda per una tradició llanera ancestral (aquella dels mercaders-exportadors) i que era denominada vulgarment per la gent forana com

67 APSLL. Testaments 1632-1805- llibre b.

68 ADS. Fons de Castelltort. Llibre 12. Documents notarials.

69 FARELL DOMINGO, Joan. Article la Vanguardia 28-2-1980. "Breus comentaris a un guiatge per un transport de draps Piteus."

70 LLORENS SOLÉ, Antoni. *Solsona i el Solsonès en la història de Catalunya*. Vol II. Ed. Pagès Lleida 1987, p. 502.

Sant Llorenç dels Piteus com a resultat d'un renom de procedència lligat a una immigració baix medieval ultrapirinenca.

Expansió al segle XVIII

De finals del segle XVIII tenim dues dades indicatives del bon ritme de producció de la indústria llanera local. La primera: dels 51 propietaris (36 paraires i 15 teixidors) vinculats al ram tèxtil presents al capbreu de 1697, passem al de 1789, a 61 (26 paraires i 35 teixidors). La segona: en el cens de Floridablanca (1787) hi consten 130 habitants de la vila identificats com a “fabricantes de lana”, cosa que ens acosta a la idea que a cada casa hi vivia algú relacionat amb l'ofici llaner. Però el capbreu de 1789 també ens informa que els molins drapers o enfortidors estaven derruïts o no funcionaven. Això, juntament amb la creixuda en el nombre de teixidors en detriment dels paraires, assenyalen alguna nova variació en el cicle productiu, una variació que seguia sens dubte, les pautes generals de la indústria.

A finals del segle XVIII, el prevere Domènec Costa i Bafarull, escrigué una història i descripció del bisbat de Solsona⁷¹. En referir-se a l'oficialat de Sant Llorenç descriu així la seva activitat llanera:

“... *La pelayreria es un ramo que da no poco provecho a esta villa. En ella se fabrican paños groseros, estameñas, mantas y otros texidos que usan los labradores de estos países y gentes pobres y estas fábricas dan honrado y lucroso entretenimiento por los hilados a las casas de las parroquias vecinas y a las de la misma villa, en tanto que no hay en ella quien no lo pase con decencia al abrigo de los fabricantes, los cuales no sólo venden sus géneros en el propio*

país, sino que trepan con ellos por las ferias de todos estos terrenos, y no pocos con los fardos a cuestras, evitando el gasto de caballerías y transportes.”

Aquestes ratlles retraten una activitat frenètica, trepidant, que no s'estén només a la vila sinó també a *las parroquias vecinas*. Segons una notícia del geògraf Pau Vila⁷², al 1760 es comptaven a Morunys 46 telers llaners, que fins i tot devien resultar insuficients doncs, l'autor afegeix que els negociants de Sant Llorenç compraven gèneres fabricats a poblacions properes (Gósol, Bagà, Borredà) per revendre'ls com si fossin productes locals. És el moment en què també Pau Vila diu que a Verdú hi havia un carrer anomenat “dels Piteus” on els negociants de Sant Llorenç llogaven botigues durant els dies de fira.

Però també el paràgraf anterior remarca atributs del drap fabricat i venut al segle XVIII: “*paños groseros, estameñas, mantas que usan los labradores y gentes pobres*” L'àmbit on es desplega la important producció de Sant Llorenç és comarcal i rural; el lloc idoni per tal que l'expressió *drap piteu* o *drap de Piteus* fes fortuna. En tenim un testimoni de Cervera, ciutat retratada en els seus costums pel patrici Faust de Dalmases⁷³. Al parlar de les vestimentes pageses diu: “...*era son abric la manta dels Piteus, llistada en blanc i blau, amb una punta girada al costat esquerra que servia de bossa...*”

Mentrestant, a Sant Llorenç, res que pogués fer pensar en *piteu* com un indicatiu local de marca. Així, en una llibreta⁷⁴ de 1777 portada pel teixidor Pere Màrtir Cases on anotava partides venudes, apareixen les expressions “*drap blanc ampla, burell, drap de color, burell ampla, drap ço és dit de virats...*” I un propi fabricant,

71 COSTA BAFARULL, Domingo. *Memorias de la Ciudad de Solsona y su Iglesia* (Volum II). Editorial Balmes Barcelona 1959, p. 591.

72 VILA, Pau “Sant Llorenç de Morunys, antiga vila industrial de muntanya”. *Butlletí centre excursionista de Catalunya*, nº 500 gener de 1937.

73 DE DELMASES, Faust. *De la Cervera vuitcentista. Records de noi*. Arts Gràfiques Prunès. Cervera 1934, p. 89.

74 Arxiu Museu Vall de Lord. Capsa 17.

Llorenç Segret, detalla així l'aixovar de la seva filla en els capítols matrimonials acordats l'any 1832⁷⁵: “tres vestits, lo un ab faldilla de escot y gipó de seda y caputxa de panyo, lo altre ab gipó de panyo i faldilles de bayeta ab caputxa de bayeta y lo altre ab gipó d'escot ab faldilles d'estamena y caputxa de bayeta, tot nou ...”

El segle XIX: declivi llaner

Pasqual Madoz, en el *Diccionario Geográfico* de 1845 es refereix a “...tejidos de lana groseros para mantas, peales i vestidos de la gente del campo, cuyos paños son conocidos con el nombre de piteus...” Aquest text és significatiu, perquè Madoz utilitzava corresponsals locals per a la realització del *Diccionario*, i és probable per tant, que fos escrit des de Morunys. En aquest cas tindríem una evidència –l'única– sobre la utilització local de l'expressió *drap piteu*, però era ja una utilització molt tardana emprada quan la denominació del drap ja estava de tornada després que hagués fet fortuna comarcal. Llavors la llana estava en plena regressió i a la vila només havien passat que desgràcies: la guerra del Francès, la guerra del Trienni Lliberal amb l'incendi del poble i la primera guerra Carlina. La nota del *Diccionario Geográfico* diu també que al 1845 funcionaven a la vila 12 telers de llana i 50 de cotó que deuriem correspondre a la primera indústria tèxtil moderna situada a l'històric lloc del Monegal i ja moguda hidràulicament.

Durant el segle XIX i davant la disminució de la producció llanera de Sant Llorenç, que arribà a desaparèixer a la segona meitat del segle, el concepte comarcal de *drap piteu* deuria sofrir una petita transformació que suposà passar de “marca de procedència” a “marca de drap de muntanya”, una denominació que ja no impli-

cava que el drap fos produït necessàriament a Morunys. És així com interpretem el fet que a la dècada dels 90 del segle XIX, una fàbrica de Sant Martí de Sesgueioles (Anoia) produïa “drap piteu” tal com consta a la documentació⁷⁶ conservada de l'empresa.

Als últims temps, l'evolució del concepte de *drap piteu* seguí la mateixa evolució positiva que el topònim i que ja hem presentat a la primera part del treball. Tant el topònim, com el gentilici, com la marca del drap, anaren agafats de la mà, redescoberts primer pels excursionistes barcelonins i després promocionats ja des de la pròpia vila dotant al conjunt d'un contingut ancestral.

Conclusió final

En resum, *piteu* era un nom de procedència, ben conegut i utilitzat a Catalunya entre el segle XIV-XV per referir-se genèricament a gent de l'altra banda dels Pirineus, no necessàriament vinguts de Poitiers, sinó més aviat aplicat als comtats pirinencs del sud francès. Fou un nom que quedà substituït per gascó i gavatx en el moment àlgid de la immigració francesa a Catalunya (segle XVI). A Sant Llorenç, un repoblament després de la pesta negra de 1348, comptà amb presència significativa de nouvinguts *piteus*. Aquella gent, de la qual hem intentat identificar els cognoms, originà un record l'expressió del qual, circulà d'entrada per l'àmbit verbal de fora vila degut a les connotacions no positives que portava la paraula. Fou l'època en què es fixaren alguns dels topònims *piteus* originats per desplaçaments de gent nadiua de Sant Llorenç.

Mentrestant s'havia originat i desenvolupat extraordinàriament la producció llanera de la vila. Però no foren els nouvinguts els que protagonitzaren aquest procés. Els primers noms

75 Arxiu Comarcal de Solsonès. Notari Roig 1832. Capítols matrimonials entre Pere Màrtir Riu i Antònia Segret.

76 AINAUD DE LASARTE, Joan. “Un llibre de comptes d'una fàbrica de teixits de Sant Martí de Sesgueioles”. *Revista AUSA* 1963, vol 4, núm. 46, pp. 451-453.

de paraires o teixidors locals corresponen a autòctons, als quals seguiren els mercaders oriünds de Sant Llorenç establerts a Barcelona, que, amb el seu esperit comercial, impulsaren i donaren prestigi a la producció vilatana. Tals draps no surten mai documentats com *drap piteu* sinó com *drap de Sant Llorenç*, de la mateixa manera que passava a altres localitats. Esgotada l'empenta que venia des de Barcelona, la producció local es volcà a un tipus de drap més groller de divulgació més veïnal, comarcal, és a dir, el territori on havia fet fortuna el vocable *piteus* com a renom col·lectiu aplicat a la vila, que lògicament passà al drap: *drap de Piteus*. D'aquí a estalviar-se la preposició de pertinença només hi ha un pas, i així aparegué *el drap piteu* d'utilització el segle XVII i sobretot el XVIII. Però insistim, sempre a fora vila, perquè la gent local utilitzaven expressions com “drap de muntanya” o “drap de la terra”.

La popularitat d'aquest drap groller difuminà la càrrega un xic pejorativa originària de la paraula o renom *piteu* que trobà compensació en els atributs positius del drap, ben apreciats pel públic al que anava dirigit. És el moment en què apareix el nom de la vila expressada com

Sant Llorenç dels Piteus en publicacions d'abast general (com a les Cròniques d'en Castellví, i més endavant en les Cròniques de la guerra del Trienni Lliberal).

Malgrat tot, localment s'aprecia una resistència a l'autoaplicació de *piteus* com a gentilici. Sonava a ordinari i vulgar i qui sap si guardava encara algunes de les connotacions originàries, instal·lades també en el sostrat dels pobles més propers i veïns. D'aquí vingueren les informacions que recollí Jacint Verdaguer en el conte “*Els tres savis prudents de Piteus*.” Però precisament per això i perquè sonava a vell i autèntic, el concepte *piteus* trobà bona acollida i difusió en la redescoberta barcelonina de les comarques de muntanya, a començaments del segle XX, talment com entre els forasters estiuençs que començaren a sovintejar la vila.

I així fou com el topònim i gentilici entrà en una categoria positiva que des de l'autoestima propicià la seva promoció activa i oberta des de la pròpia vila. El vocable *piteu* s'havia convertit finalment en un signe d'antigor i d'identitat local acompanyat d'unes connotacions que, empeses més tard per la historiografia local, féu entrar el nostre vocable en el terreny mític.

Sector de ponent de la vila de Sant Llorenç, anys vint